

Lægeskolen i Salerno : medicinsk-historisk Studie / af Jul. Wiberg.

Contributors

Wiberg, Jul. 1860-1941.

Publication/Creation

København : Fr. Bagges Kgl. Hofbogtrykkeri, 1940.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/w4cv88a3>

License and attribution

Conditions of use: it is possible this item is protected by copyright and/or related rights. You are free to use this item in any way that is permitted by the copyright and related rights legislation that applies to your use. For other uses you need to obtain permission from the rights-holder(s).

**wellcome
collection**

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

LÆGESKOLEN I
SALERNO

MEDICINSK-HISTORISK STUDIE

AF

JUL. WIBERG

FR. BAGGES KGL. HOFBOGTRYKKERI
KØBENHAVN - 1940

BNC(2)

22101532837

JUL. WIBERG

LÆGESKOLEN I SALERNO

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Wellcome Library

LÆGESKOLEN I SALERNO

MEDICINSK-HISTORISK STUDIE

AF

JUL. WIBERG

FR. BAGGES KGL. HOFBOGTRYKKERI
KØBENHAVN - 1940

BIBLIOTH
COLL. REG.
MED. EDIN.

61 51

SALERNUM : School.

95400

BNC(2)

Printed in Denmark

I

SALERNOSKOLENS STORTID

INDLEDNING

»*Civitas hippocratica*«.

Naar man en solklar Sommerdag for Fiskerjollens bugnende Sejl stryger henover den salernitanske Golfs mørkeblaa, skumkransede Bølger, der vugger Baaden ind imod den sommerfrodige syditalienske Kyst, ser man den ældgamle Stad *Salerno* liggende fredeligt og trygt imellem Bjerghøjderne mod Nord og de lavere, frugtbare Høje mod Øst. Og imellem Højene øjnes veldyrkede Dale, hvorfra et varmt Vinddrag fører ud over Bugten Vellugten af den rige Plantevækst, som Italiens sydlige Sol evner at lokke frem af den grøderige Jordbund.

Den rejsende, der i Middelalderen søgte til Salerno for i denne »hippokratiske Stad« med de navnkundige Læger, det herlige Klima, de saltstærke Søbade og den lune Beliggenhed i Ly og i Læ for de barske Nordenvinde at søge Lægedom og genvinde Sundhed — den rejsende i hine Tider fik det samme betagende Indtryk af Salernos Omgivelser, som endnu den Dag i Dag virker med Naturskønhedens umiddelbare Magt, medens selve Staden den Gang viste sig i en langt

mere storslaaet Skikkelse end for den, der nu om Dage vil besøge den gamle By.

I Salerno, der var omgivet af en høj, taarnbygget Mur, gennembrudt af fem Indgangsporte, fandtes talrige Kirker, Paladser og Kasteller, der strakte deres slanke Spir og høje Taarne op imod den dybblaa italienske Himmel. Og var man naaet ind i Byen, havde man fra Kastellernes Murtinder og Paladsernes Altaner den herlige Udsigt over den bølgende Golf, langs med hvilken en velholdt Vej slyngede sig og imod de omliggende Højder.

Salerno rummede mange Oldtidsminder — Bygningsrester, Gravmæler og Mindetavler over afdøde Medlemmer af de gamle Slægter, hvis Efterkommere endnu beboede de rigtsmykkede Paladser og ved deres Ælde, Rigdom og Anseelse kastede Glans over deres berømte Hjemstad.

Og i Byens Gader rørte sig i hine Tid et kraftigt og bevæget Handelsliv, idet Salerno ligesom det nærliggende *Amalfi* stod i livlig Forbindelse saavel med Orienten som med de vestlige Lande og dannede et betydningsfuldt Bindeled mellem Øst og Vest som Omsætningssted for de omliggende Middelhavslandes rige Frembringelser. Der var derfor en livlig Skibsfart til Byen og som Følge deraf talrige rejsende — en broget mangelunget Flok af handelskyndige Jøder og Grækere fra Aleksandria, Smyrna og Bysants, af ildfulde Sicilianere, livlige Franskmænd og værdige Spaniere fra de vestlige Landes Kyster — og alle

handlende og tingende paa Gader og Stræder fra den tidlige Morgen til den sene Aften.

Hele dette Handelsliv tilførte allerede fra tidlig Tid Byen store Rigdomme, og da Salerno desuden var omgivet af et frugtbart og veldyrket Opland, hvis talrige og velhavende Befolkning end yderligere bidrog til at øge Byens Velstand, var alle de Betingelser til Stede, som var i Stand til at fæstne *Salerno* i Folkenes Bevidsthed som Syditaliens rigeste By og som Perlen blandt Middelhavets Stæder.

Salernoskolens Oprindelse og Ælde.

Salernos Grundlæggelse kan maaske føres tilbage til Grækerne, men det var i hvert Fald først under romersk Herredømme, at Byen voksede sig stor og stærk og vandt en politisk Særstilling, idet den som Militærkoloni fik en friere og mere selvstændig Styrelse. Senere beherskedes den skiftevis af Goterne, Longobarderne og Normannerne, idet *Robert Guiscard* i Aaret 1075 gjorde sig til Herre over Hertugdømmet Salerno.

Salernos Historie indtil det 12. Aarhundrede viser os da talrige skiftende Skæbner; i dette Aarhundrede overgav Byen sig til Hertug *Roger* af Apulien og Sicilien, men trods alt vedbliver Salerno at bære sit romerske Præg — den bliver aldrig sit gamle Fanemærke, den græsk-latinske

Civilisation og Kultur utro, og hverken det gotiske eller det longobardiske Herredømme faar nogensinde Magt til at stække det Aandsliv, der i Middelalderen vedblev at herske og øve sit Virke i Syditaliens skønneste og lærdeste By; den var stærk ved sin Beliggenhed og ved sine betydelige Fæstningsværker og kunde saaledes Gang paa Gang med Held modstaa Saracenernes Angreb, og disse afrikanske Horder naaede aldrig at faa Magt over selve Salerno.

Desuden var Salerno ligetil ind i det 12. Aarh. Hovedstaden i et rigt Fyrstendømme og kom herved til i særlig Grad at faa Del i de skiftende Herskeres Gavmildhed og sociale Virksomhed, saa at Byen i hele den tidligere Middelalder nødvendigvis maa have indtaget en meget fremtrædende Stilling imellem Syditaliens Stæder, og i Kraft af dette og af de gamle patriciske Familiers Rigdom og Anseelse, men særlig dog paa Grund af sine *lærde Skoler*, bygget paa antik Grund, har Salerno da haft heldige Betingelser for at hævde og bevare de gamle Traditioner og hele den nedarvede græsk-romerske Civilisation og Kultur.

I denne By med den navnkundige Historie og den store politiske Fortid — i denne ældgamle græsk-latinske Stad med den heldige geografiske Beliggenhed og det sunde sydlige Klima voksede allerede i den tidlige Middelalder, helt op imod den graa Oldtid, en Skole frem — en Skole med det ejendommelige Særpræg ikke som de andre Oldtidsskoler at være indviet til Filosofien, Lov-

kyndigheden eller Veltalenhedens Kunst, men udelukkende bestemt for det *lægevidenskabelige Studium*.

Allerede paa et meget tidligt Tidspunkt blev Salerno derved et af den fremvoksende Lægevidenskabs Hovedsæder, og gennem Aarhundreder vedligeholdte den sin Navnkundighed blandt Folkene som Sæde for en Skole, der fra Kysten af det tyrrhenske Hav kastede sit Lys langt ud over Landets Grænser.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Skolens Oprindelse og Ælde har forskellige historiske Forfattere fremsat forskellige Gisninger.

*Ackermann*¹⁾ og *Hamilton*²⁾ har saaledes ment, at *Benediktinerordenen*, der paa saa mange Omraader og paa saa mange Steder har vist sin Interesse for videnskabelige Sysler, allerede tidligt i Middelalderen har oprettet Skolen i Salerno. — *Salvator de Renzi* har fremsat det Spørgsmaal, om den muligvis skulde være stiftet af *Longobarderne*, der fra 644 til 1075 beherskede Byen og dens Omegn. *Freind*³⁾ har villet henføre Skolens Stiftelse til *Karl den Store*, *Hermann Conring*⁴⁾ til den kendte medicinske Forfatter fra Slutningen af det 11. Aarh. *Constantinus Africanus*, og endelig har det været en ret almindelig Antagelse, fremsat ogsaa af italienske Forfattere fra det 18. Aarh.,

1) *Studium salernitanum*, cit. af *Salvator de Renzi* i *Storia document. della scuola salernit.* Napoli 1856.

2) *History of Medicine*. London 1831.

3) *Hist. Medicinæ*, cit. af *Renzi*.

4) Cit. af *Renzi*.

*Tiraboschi*¹⁾ og andre, at Skolens Grundlæggelse maatte føres tilbage til Saracenerne, der i lang Tid beherskede Sicilien og i det 9. og 10. Aarh. flere Gange viste sig paa Fastlandet.

Men den neapolitanske Historiker *Salvator de Renzi*, der er den, som i den nyere Tid grundigst har undersøgt alle de herhen hørende Forhold og drøftet dem i sin *Storia documentata della scuola salernitana*, kommer ved sin Redegørelse til den Slutning, at ingen af disse Antagelser kan være rigtig. *Benediktinerne* oprettede ganske vist mange Steder i Evropa Klosterskoler, men aldrig i Forbindelse med nogen medicinsk Lærestanstalt og underviste i det hele ikke selv i Lægevidenskab og Lægekunst, men sendte Alumner, der for den cenobitiske Tjenestes Skyld var udset til at studere Medicin, til Salernoskolen, der paa Grund af Doktriner og Læremetode regnedes for en i særlig Grad kristen Skole; og da dette Forhold fandt Sted i de senere Aarhundreder af Middelalderen, mener *Renzi*, at det er højst sandsynligt, at *Benediktinerne* heller ikke i tidligere Tider har haft Tanke for at oprette medicinske Skoler, og at Skolen i Salerno saaledes ikke kan være grundlagt af denne Munkeorden. — *Longobarderne* kan heller ikke anses for Skolens Grundlæggere, da der ikke hos nogen af de Skribenter, der har skildret dette Folks Historie — saaledes *Paulus Dia-kon*²⁾ — findes noget herom; og en Begivenhed

1) *Storia della letteratura ital.* 1788.

2) *De gestibus longobardib.*, cit. af *Renzi*.

som Oprettelsen af en stor medicinsk Skole i selve Fyrstendømmets Hovedstad var vel næppe blevet forbigaaet i en Skildring af Longobardernes Historie. — At *Karl den Store* ikke kan have oprettet Skolen, ses allerede deraf, at han aldrig blev Herre over Salerno og saaledes ikke kunde komme til at udøve nogen Indflydelse paa de dør foregaaende Begivenheder.

Heller ikke kan Skolens Stiftelse henføres til *Constantinus Africanus*, da den, som det senere vil blive paavist, var meget ældre end den Tid, da denne Skribent levede; og hvad endelig Gisingen om den saracenske Grundlæggelse angaar, er den ganske uantagelig, *da* Saracenerne paa det Tidspunkt, der for deres Vedkommende kan være Tale om — det 9. og 10. Aarh. — for det første var et hærgende og plyndrende Krigsfolk, der næppe kan have haft Tanke for et Fredsværk som Oprettelsen af en lægevidenskabelig Skole; *da* de for det andet paa det nævnte Tidspunkt ikke kan tænkes at have faaet Del i den videnskabelige — ogsaa lægevidenskabelige — Udvikling, som først for nylig gennem Oversættelser af de mest kendte græske Værker til Arabisk var begyndt i det østlige Kalifat; og *da* de for det tredje aldrig fik *Staden* Salerno i deres Magt. Af disse Grunde er Skolens Oprettelse af Saracenerne højst usandsynlig; og desuden sad Salerno inde med et saadant Grundfond af græsk-latinsk Dannelse, at den ikke behøvede at søge fremmed Hjælp. Latin var det almindelige Talesprog, Græsk var det viden-

skabelige Sprog, og overalt i Italien, hvor den græske Kultur i Forbindelse med den latinske stadig gjorde sig gældende — i Venezia, Rom og Salerno — fandtes de mest kendte græske Værker i Originalsproget eller i latinske Oversættelser. Men iøvrigt var Lægeskolen i Salerno af ældgammel Oprindelse.

Det fortælles saaledes, at Biskop *Adalberon* fra Verdun i Aaret 984 rejste til Salerno for at søge Hjælp for sin Sygdom, og Skribenten *Orderico Vitale* fra det 12. Aarh. beretter, at den i Medicinen kyndige Mand *Rudolf Malacorona* i Aaret 1059 kom til Salerno for efter sit eget Udsagn at deltage i den lægevidenskabelige Undervisning i denne By, »ubi ab antiquo tempore scholae medicorum celeberrimae sunt«. Naar der efter dette skal fremsættes en Gissning om Salernoskolens Oprindelse og Ælde, vil den blive følgende: Skolen var ældre end det 11. Aarh., da den i 1059 af *Robert Malacorona* omtales som en Læreanstalt, der allerede paa det Tidspunkt havde bestaaet i lange Tider; den var sandsynligvis ogsaa ældre end sidste Halvdel af det 10. Aarh., da *Adalberon* 984 kom til Salerno for at søge Raad hos salernitanske Læger. Og endnu sandsynligere bliver dette ved den Omstændighed, at medens de longobardiske Historieskrivere ikke omtaler Grundlæggelsen af en medicinsk Skole i Tidsrummet mellem 644 og 1075 — det longobardiske — berettes det, at Salerno ved Overgivelsen til Longobarderne i 644 faar den fremmede Herskers Løfte om Over-

holdelse af Byens Love og Beskyttelse af dens *Institutioner*; og sammenholdes dette med, at Byens Borgere ved Overgivelsen til Roger — Rex Italiae et Siciliae, som han senere kalder sig — i det 12. Aarhundredes Begyndelse atter overfor denne Fyrste omtaler *Institutionerne*¹⁾, der nærmere betegnes som *de medicinske Skoler*, og *Doktorernes Kollegium*, og samtidigt fremhæver, at disse Institutioner gentagne Gange er blevet privilegiebekræftede og taget i Beskyttelse af de *romerske Kejsere*, der maa have været Herskerne før Longobardernes Tid — i det 4. til det 7. Aarhundrede — og dette fremdeles sammenholdes med, hvad der hævdes ved Longobardernes Overtagelse af Magten med Hensyn til Institutionerne, der meget vel kan være de samme som ved Robert Guiscards Tiltrædelse i 1075 omtales og faar Løfte om Beskyttelse — bliver det overvejende sandsynligt, at Skolens Oprindelse kan føres tilbage til Tiden før Longobardernes Indtagelse af Byen — til før Midten af det 7. Aarhundrede. I hvilket af de Aarhundreder, da de romerske Herskere havde Magten — 4. til 7. Aarh. e. v. T. — Salernoskolen er grundlagt, er uvist; men en Antydning af den tidlige Grundlæggelse kan maa- ske findes i Beretningen om, at den lærde *Cassiodor*, der i Begyndelsen af det 6. Aarhundrede var Konrektor²⁾ i Salerno, havde et stort Bibliotek med flere medicinske Værker af berømte græske

¹⁾ De Renzi l. c. P. 73.

²⁾ Konrektorembedet blev oprettet af Konstantin d. Store i det 4. Aarh. e. v. T.

Læger dels paa Græsk, dels paa Latin; Cassiodors Interesse for Lægevidenskaben kunde vel skyldes hans Ophold i Salerno; paa den anden Side har Skolen været yngre end Tiden for de medicinske Forfattere fra de første 4—5 Aarhundreder e. v. T., da dens Undervisning har været grundlagt paa disse Forfatteres Værker — *Celsus* og *Scribonius Largus*, 1. Aarh., *Soranus*, *Galen* og *Caelius Aurelianus*, 2. Aarh., *Oribasios* og *Theodorus Priscianus*, 4. Aarh. e. v. T.

Af disse Kendsgerninger kan det da sluttes, at Lægeskolen i Salerno uden at være grundlagt af nogen Enkeltmand er vokset frem i Løbet af 5. til 6. Aarh. e. v. T. I det 11. Aarh. staar da Skolen, opbygget og udviklet paa det Grundlag, som Oldtidens overleverede Lægevidenskab havde efterladt, og træder nu frem som et alment kendt og anset Lærdomssæde, der ved heldige Naturforhold og støttet og værnet af indsigtfulde og forstaaende Herskere fik Held til at leve sit Liv i Tider, da saa mange andre Lævn af den antike Kultur lagdes øde og spredtes for alle Vinde.

Og den Vej, den overleverede Lægevidenskab har fulgt ned til det 11. Aarh., er ikke vanskelig at efterspore; den antike Kultur lagdes aldrig helt øde; meget gik vel til Grunde ved Goternes og Longobardernes Indfald og Bosættelse i Riget, men en betydelig Del blev dog bevaret; ikke blot vedblev visse Dele af Italien — Venezia, Rom, Napoli, Salerno, Amalfi og Sorrent og hele Apulien og Calabrien — at være latinske eller græsk-

latinske med Bevarelse af Love og Institutioner, Sæder og Skikke, Religion og i det hele gammel hævdvundet Kultur, men selv i de Egne af Landet, hvor de fremmede fik fast Fod, vedligeholdte Folket dog det gamle Sprog og dermed den gamle Kultur.

Det latinske Sprog var da endnu levende i Folkets daglige Liv, og heller ikke Kendskabet til det græske Sprog gik til Grunde, idet Græsk ogsaa efter Adskillelsen fra det østlige Kejserdømme vedblev at være de lærdes Sprog, og der desuden til Slutningen af det 11. Aarh. vedligeholdtes en livlig Forbindelse imellem Salerno—Amalfi og det østlige Rige; og endelig fandtes der, som nævnt, allerede fra den tidlige Middelalder latinske Oversættelser af de bedste græske medicinske Forfattere, der var foretaget i en Tid, *da* Græsk i Syditalien var et almenkendt Sprog; *da* der overalt i Landet var talrige Skoler med Undervisning paa Latin og Græsk, hvorhen rige og fornemme Folk sendte deres Sønner for dèr at lade dem oplære i græsk-latinsk Lærdom; og *da* det var meget almindeligt, at latinske Læger skrev deres Bøger paa Græsk for senere selv at oversætte dem til Latin; dette skal saaledes have været Tilfældet med *Theodorus Priscianus*, der levede i det 4. til 5. Aarh. Paa denne Maade fremkom der talrige latinske Oversættelser af ældre og yngre græske Lægers Værker baade fra Oldtiden og fra de første Aarhundreder e. v. T., hvortil saa kom Arbejder af græsk-latinske Forfattere; disse Oversættelser

eller originale Værker benyttedes ved Salerno-skolen i det 11. Aarh., og det ses heraf, at ikke engang Saracenernes Hærtog havde været i Stand til at udrydde disse Overleveringer fra den antike Kultur.

Mange af disse medicinske Værker blev bevaret og overgivet til senere Tider gennem Klostermunkenes flittige Arbejde med Oversættelse og Afskrivning. — Som tidligere nævnt havde allerede *Cassiodor* i det 5.—6. Aarh. som Konrektor i Salerno dannet et Bibliotek for sig selv; dette indeholdt fem medicinske Værker af berømte græske Læger; og Cassiodor skal have opmuntret Klostermunkene til videnskabelige Sysler. Det kendtes da ogsaa snart, at netop Klostrene i hine krigsuroelige Tider var Tilflugtssteder for en flittig og travl Skare af lærde Mænd, der i Klosterstilheden, værnede af den ogsaa senere af de fremmede godkendte Klosterfred, gjorde det til deres Livsgerning at samle omkring sig, at fylde deres ensomme Celler med videnskabelige Værker, som de oversatte fra Græsk til Latin, og som de kopierede, kompilerede og kommenterede fra Slægtled til Slægtled.

Det vil da forstaaes, at der trods Goternes og Longobardernes Hærtog bevaredes en græsk-latinsk videnskabelig Kultur af en saadan Styrke og Fylde, at den under rolige Forhold, og naar Klostrene paany aabnede deres Porte, vilde være i Stand til at gennemsyre det nydannede Sam-

fund og genskænke det den tidligere Handlekraft og Virkedrift paa Litteraturens og Videnskabens Arbejdsager.

I Klostrene har der saaledes i de første Aarhundreder af Middelalderen været talrige Oversættelser af græske lægevidenskabelige Værker; og da Benediktinerne, der i Monte Casino havde et godt Bibliotek, i det 7. Aarh. grundlagde et Kloster i Salerno, er det sandsynligt, at der ogsaa her fandtes medicinske Værker; fremdeles var der i det 10. Aarh. i Rom 29 Biblioteker, der sandsynligvis ikke alle blev lagt øde ved Barbarernes Indfald; og den Kultur, der havde udviklet sig i Italiens store Stæder, vedligeholdte sig ogsaa efter de fremmede Folkeslags Komme og kunde ikke senere lægges øde af Saracenerne, da de aldrig fik de italienske Kulturcentre i deres Magt.

Naar man da i det 11. Aarhundrede finder Lægeskolen i Salerno i et virksomt Arbejde paa græsk-latinsk Grund, vil det indses, at Skolen paa den ovenfor omtalte Maade har faaet den antike Lægevidenskab i Eje, og at dette er den betingende Aarsag til dens historiske Stilling som et forbindende Led i Udviklingen og som en Fortsættelse af den oldgræske og den græsk-latinske Lægevidenskab og Lægekunst.

* * *

Salernoskolens Stortid

c. 1050—1250.

Ved Midten af det 11. Aarhundrede begynder Salernoskolens Blomstringsperiode — det Tidspunkt, da Skolens Doktriner fremtræder i fuld-færdig Form og fremsættes af Skolens navnkundigste Lærere i videnskabelige Værker, der i de paafølgende Aarhundreder danner det almindelig anerkendte Grundlag for den af Skolen meddelte Undervisning. Der har da paa den Tid udfoldet sig et rigt videnskabeligt Liv ved Skolen, og i de nævnte Arbejder vil man kunne finde Vidnesbyrd om den videnskabelige Aand, der besjælede Skolens ledende Mænd, de *Teorier*, hvorpaa de grundede deres Lærergerning og de *Erfaringer*, de samlede i deres Lægevirksomhed. Men det maa erindres, at Tiden var det 11., 12. og 13. Aarhundrede, og at i disse som i det hele i Middelalderen var Teorien det væsenlige, Erfaringen det mindre væsenlige, og selv om Datidens Læger ude i det praktiske Liv lod sig lede af egne og andres Erfaringer — i deres Studerekamre var de dog Teoretikere, der lededes mere af vedtagne Teorier og Doktriner end af den altid livskraftige Erfaring; disse Aarhundreder var i Tiden for langt fjærnedede fra den oldgræske Tidsalder, da Iagttagelsens og Erfaringens daglige Vejledning var det, der levede og virkede i Lægernes Gerning, og endnu var der Aarhundreder til Harveys Tid og det 17. Aarhun-

drede, da Erfaringens Ledestjerne atter skulde hæve sig over Synskresen og for al senere Tid blive den Lyskaster, hvorefter hele den nyere Lægevidenskab siden har styret og vil vedblive at søge sin Vej fremad mod nye Maal i Udvikling og Fremskridt. Men til Trods herfor maa det hævdes, at de tidligere Aarhundreder af Middelalderen ikke var en død Tid, idet de har den kulturhistoriske Betydning at have dannet et samlende og værnende Tidsrum med et ideelt Syn og Blikket rettet mod de af Fremtidens Tusmørke glimtvis fremlysende Sandheder, som først en senere, fuldmoden Tid skulde lære at kende og erkende. Middelalderen var da en Overgangstid, der skyttede og vedligeholdte det, der var overleveret fra en tidligere, mere frembringende og videnskabelig virksom Tidsalder. Dette træder os tydeligt i Møde hos Salernitanerne og det salernitanske Tidsrums lægevidenskabelige Forfattere; i det følgende skal der derfor gøres Rede for deres betydeligste Skrifter og i Sammenhæng dermed nærmere omtales Skolens Doktriner, Læremetode og Undervisningsplan i det angivne Tidsafsnit af dens Tilværelse.

I det 11. Aarh. levede Skolens betydeligste og grundlæggende Forfattere, og som den første maa nævnes *Gariopontus* (Guarimpotus), hvis virksomme Arbejdstid laa imellem 1020—1050, og som er den af Skolens første Lærere, der efter de græsk-latinske Forbilleder har formet dens Doktriner. De vigtigste af Gariopontus' Værker er:

1) *Passionarius*¹⁾ (medicinsk og kirurgisk Patologi); 2) *De morborum causis, accidentibus et curationibus* (Ætiologi og Terapi); 3) *De simplicibus medicaminibus* (Farmakologi og Farmakognosi); 4) *De Dinamidiis*²⁾ (Farmakodynamik) — altsaa en systematisk ordnet Række medicinske Værker — en gennemført medicinsk-kirurgisk Patologi og Terapi. Men i Modsætning til de senere i dette Aarhundrede fremtrædende Forfattere var Gariopontus i overvejende Grad Kompilator, idet han væsenlig holdt sig til Hippokrates, Galen, Caelius Aurelianus og Theodorus Priscianus og kun i ringere Grad frembragte noget selvstændigt og oprindeligt³⁾. Men netop dette indgaaende Kendskab til de gamle Forfattere viser, at han har haft deres Bøger ved Haanden og tillige Salernoskolens nære Forhold til de oldgræske Læresætninger.

Gariopontus havde flere Disciple, der til Dels kom til at udøve en lige saa betydelig eller endog betydeligere Indflydelse paa Skolens Tilværelse; disse Disciple var *Johannes Platearius den ældre*, *Cofon den ældre*, *Petrocellus den yngre*, *Alfanus den yngre* og *Trotula*; særlig den sidstnævnte, der efter Darembergs og De Renzis Mening har været en af

---

¹⁾ Kaldtes tidligere *Passionarius Galeni*, idet man fejlagtigt tillagde Galen Forfatterskabet.

²⁾ Med Hensyn til *Dinamidia* (*Dynamidia*) ses det af en Definition af Attone Vercelli (cit. af De Renzi l. c. S. 176), at »*Dynamis dicitur potestas et vis herbarum, unde etiam Dynamidia dicuntur, ubi earum medicinae vel curationes scribuntur*«. De *Dinamidiis* er altsaa Læren om Lægemedlernes dynamiske Kraft og Virkemaade.

³⁾ De Renzi l. c. S. 176 o. f.

Middelalderens lærde Kvinder — efter De Renzis Formodning Hustru til Joh. Platearius og saaledes Moder til de senere nævnte Platearii; en af hendes Bøger handler om Kvindesygdomme og findes i et Uddrag, skrevet af en salernitansk Læge i det 13. Aarh. under Titlen: »*Trotula: De mulierum passionibus*«.

Endnu herskede den uforfalskede græsk-latinske Videnskab ved Skolen i Salerno, upaavirket af den nyere arabiske Lægevidenskab; men omkring Aaret 1076 begyndte den galensk-arabiske Videnskabelighed at søge sig et udvidet Omraade udenfor sit egenlige Hjemsted Spanien; ved dette Tidspunkt kom nemlig den vidtberejste og i arabisk Sprog og Medicin forfarne *Constantinus Africanus* til Salerno, hvor han tilbragte hen imod en halv Snes Aar med selvstændige medicinske Arbejder og med *Oversættelser af arabiske Forfattere*; han oversatte saaledes '*Ali Abbas*' *Pantegni* (Tota ars) og *Isaacs Viaticum*.

Den arabiske Lægevidenskab traadte da paa dette Tidspunkt for første Gang frem i Evropa udenfor Spanien, og man kunde da vente, at dette vilde give sig til Kende hos de yngre Forfattere fra Slutningen af det 11. og Begyndelsen af det 12. Aarhundrede. Dette er dog ikke i nogen udpræget Grad Tilfældet; efter *Constantinus Africanus* optræder nemlig Skolens mest kendte Forfattere, der i lige saa høj Grad som de ældre har været knyttet til den græsk-latinske Videnskab. I Tidsrummet 1090—1130 har vi saaledes *Mathæus*

Platearius den ældre, Johannes Platearius den yngre, Cofon den yngre, Constantinus' Discipel Johannes Afflatius, Bartholomeus og Ferrarius, men kun hos Cofon og Afflatius møder man nogen arabisk Paa-virkning. Dette Forhold kan dog ikke undre, dels fordi Constantinus' Indflydelse paa Skolen ikke kunde blive nogen væsenlig, da han tilbragte sine sidste Aar i det fjærntliggende Monte Casino Kloster, og dels fordi Salernoskolens Ælde og dens fra gammel Tid overleverede Forbindelse med den oprindelige oldgræske Lægevidenskab har været et stærkt Værn mod den for den gamle græsk-latinske Videnskab fremmede Form, hvori den arabiske Medicin fremstillede den oldgræske Videnskab. Constantinus' arabiserende Indflydelse har derfor ikke været betydelig og i det hele saa lidt indgribende, at de ovenfor nævnte Forfattere ikke nogetsteds i deres Værker omtaler nogen arabisk Forfatter eller et arabisk Skrift. Der skulde da ogsaa hengaa endnu et helt Aarhundrede, før den arabiske Videnskabs Indvandring fra Spanien til det øvrige Evropa vilde finde Sted; den foregik nemlig i Slutningen af det 12. Aarh. med *Gerard af Cremona* og hans talrige Oversættelser af arabiske Skrifter til Latin, og Erobringen blev saa fuldstændig, at man ved Begyndelsen af det 14. Aarh. ved Skolen i Montpellier benyttede Hippokrates og Galen ikke i latinske Oversættelser fra Græsk, men fra Arabisk.

De nævnte yngre salernitanske Forfatteres patologiske Doktriner og terapeutiske Anskuelser findes

tydeligst udtalt i et stort medicinsk Værk, hvortil de alle har bidraget, nemlig: »*De aegritudinum curatione*«, medens deres kliniske Forskrifter og deres Opfattelse af Lægens Forhold til Patienten og dennes Omgivelser findes i en lille anonym, efter sagkyndiges Mening fra samme Tid stammende Afhandling: »*De adventu medici ad ægrotum*«.

Foruden disse egenlig videnskabelige Arbejder maa fra Tiden omkring Aaret 1100 nævnes det igennem hele den senere Middelalder saa berømte Læredigt, der gaar under forskellige Navne — »*Schola salernitana*« — »*Flos Medicinæ*« — »*Regimen Sanitatis*« — og sandsynligvis er skrevet af flere Forfattere; det bestaar af en Samling, paa de da gældende medicinske Doktriner grundede Leveregler, der af Lægekollegiet i Salerno og med dettes officielle Stempel er skænket til flere evropæiske Fyrster. Efter *De Renzi's* Mening er *Regimen Sanitatis* dog ikke skrevet paa én Gang, men efterhaanden og gennem et langt Tidsrum; der findes nemlig, som Tiden skrider frem, bestandig flere og flere Vers optaget i de forskellige Udgaver — saaledes i den af *Arnold af Villanova* besørgede Udgave fra det 13. Aarh. 363 Vers¹⁾, i den af en vis *Joh. af Milano* udgivne Samling 1097 Vers, og *Daremborg* og *De Renzi* har samlet over 2000 Vers; alt dette viser, at dette enestaaende Læredigt er blevet fortsat længe efter det 11. Aarh.,

---

¹⁾ Denne Samling findes paa Universitetsbibliotheket i København i en Udgave fra 1830, besørget af Alex. Croke, Oxford, og ledsaget af en Oversættelse til Engelsk fra 1607.

og at Regimen Sanitatis i hele den senere Middelalder har staaet som noget stort og beundringsværdigt.

I det 12. Aarh. er der ligeledes flere virksomme Forfattere ved Salernoskolen. Skolens Rektor i den første Halvdel af Aarhundredet (1130—1150), *Nicolaus Præpositus*, udgav i Tilslutning til et lignende mindre Arbejde af *Cofon d. yngre* et saakaldt »*Antidotarium*« eller en Farmakopé, der blev godkendt i Kongeriget Neapel og senere blev det almindelig antagne Grundlag for de evropæiske Farmakopéer. — En anden Salernitaner, *Mathæus Platearius den yngre*, Søn af Joh. Platearius den yngre, der virkede imellem 1140—1170, udarbejdede en Række Tilføjelser til Antidotariet: »*Glossae super Antidotarium*«, og et andet farmakologisk Værk: »*De simplici medicina*« foruden flere mindre Arbejder. — *Aegidius fra Corbeil*, der ved Midten af det 12. Aarh. studerede i Salerno, udgav et versificeret *Antidotarium*, som han efter eget Sigende havde udarbejdet efter *Math. Platearius' Glossae*. Det ses heraf, at Cofons lille Farmakopé dannede Udgangspunktet for en hel Række Antidotaria, det ene i Tilslutning til det andet, og at denne farmakopeiske Virksomhed forplantede sig til Eftertiden igennem flere Aarhundreder.

I Slutningen af det 12. Aarh. var der endnu to Forfattere, der bør nævnes — *Petrus Musandinus* (c. 1160), der har efterladt sig et diætetisk Skrift: »*Summula de præparatione ciborum et potuum infirmorum*«, og *Maurus*, der har kommenteret Hip-

pokrates og giver en god Fremstilling af de ved Salernoskolen i dette Aarh. herskende Doktriner¹⁾.

Ved Undersøgelse af de ovenfor nævnte Skrifter, særlig for det 11. Aarhundredes Vedkommende »De ægreditudinum curatione« og for det 12. Aarhundredes Maurus' Kommentar vil man finde, at Skolens Doktriner i disse Aarhundreder fuldtud var galenske; det er den gamle Lære om Elementer og Elementkvaliteter, om Vædskerne og deres Kvalitetsblandinger, og det er den ægte galenske Fremstilling af Febrene som beroende paa en Lidelse af »Spiritus«, af Vædskerne eller af Solida og en derpaa grundet Inddeling i de efemere, de intermitterende (»interpolate«) og den hektiske Feber. Iøvrigt opstaar de forskellige Sygdomme ved Forandringer af Vædskerne — ved for stor eller for ringe Vædskemængde eller Vædskernes Fordærvelse og »Distemperies«. Ved Behandlingen var det stadig de kritiske Dage og Kriserne, man skænkede sin særlige Interesse, og selve Behandlingen var dels medikamentel, dels — og det i overvejende Grad — *diætetisk*. Og netop i det *diætetiske* havde Salernitanerne deres Hovedstyrke, her var et Omraade, hvor de tilførte den almindelige Sygdomsbehandling noget nyt og virkelig værdifuldt. Naar hertil føjes de tidligere omtalte *farmakologiske* Skrifter, hele den særprægede Maade, der kendemærker Benyttelsen af *Uroskopian* og *Pulsundersøgelsen* i den specielle Diagnostik, og den Udvikling, *Kirurgien* fik i Begyndel-

¹⁾ Salv. de Renzi l. c. S. 366.

sen af det 13. Aarh. (c. 1220) ved Kirurgen *Rogers* Lærebog i Kirurgi, vil det indses, at Salerno-skolen i hele dette Tidsrum maa have staaet som Indbegrebet af god medicinsk Lærdom; og da den tillige var en højt anset *klinisk* Læreanstalt, havde den let ved at drage til sig den studerende Ungdom fra nær og fjærn. — Endnu i det 13. Aarhundredes første Halvdal staar Skolen i fuld Livskraft til Trods for, at den netop paa det Tidspunkt fik mange Medbejlere.

I det foregaaende Aarh. var der nemlig endnu ikke nogen medicinsk Skole hverken i Bologna eller i de andre norditalienske Byer¹). Der var ganske vist i flere af disse — i Ferrara, Brescia og maaske i Milano — Lægeforeninger, som muligvis har oprettet Undervisningskursus for unge Mennesker, der vilde gaa den medicinske Vej, men nogen regelmæssig Undervisning paa særlige medicinske Skoler fandtes ikke. Men i det 13. Aarh. begyndte lægevidenskabelige Skoler at udvikle sig som selvstændige Dannelser ved Siden af de allerede tilstedeværende Skoler i Teologi, Filologi og Lovkyndighed, og hele dette Lærdomsværk viste i de italienske Byer Tilbøjelighed til at forme sig til virkelige *Universiteter*. I Begyndelsen af Aarhundredet fandtes der saaledes i Bologna en livskraftig medicinsk Skole, hvor Kirkens Mænd trods forskellige pavelige Forbud — saaledes paa det andet Laterankoncilium 1139 — Innocens II. — og paa Konciliet i Tours 1163 — Alexander III —

¹) Tiraboschi: Storia della letteratura italiana. P. 539.

tog ivrig Del i Undervisningen. Paven truede med Bandlysning, men det synes ikke at have virket særlig skræmmende, for det var Middelalderens gejstlige Stand, der ved sin frygtløse og aabenlyse Hengivenhed for Lægevidenskaben holdt dette Studium vedlige. Mange af de mest kendte Læger var tillige ansat i høje gejstlige Stillinger; fra det 12. Aarh. hører man om en Ærkebiskop *Romuald*, der bliver Livlæge hos Paven i Rom; i det 14. Aarh. indtager Kirurgen *Guy de Chauliac* en lignende Stilling hos Paven i Avignon, medens han samtidig var Pavens Kapellan; *Ugo af Lucca*, i det 12. Aarh. Kirurg i Bologna, var gejstlig ligesom Kirurgerne *Guilielmo Salicetti* og *Lanfranchi* i Bologna og Paris.

I denne Sammenhæng er det værdt at lægge Mærke til den forskellige Holdning, der ved Pavehofferne gør sig gældende overfor de i verdslige Øjemed virkende gejstlige; i det ene Tilfælde hører man, at Munke og Kanniker paa Kirkeforsamlingerne trues med haarde Straffe og Bandstraalen, hvis de vover at give sig af med Medicin eller Jura, medens det i andre Tilfælde fortælles, at den eller den Prælat er blevet udnævnt til pavelig Livlæge; men i Forbindelse hermed er det interessant at lægge Mærke til, at de pavelige Trusler udslynges mod de genstridige i Bologna eller i Frankrig (Tours 1163), medens de pavelige Udnævnelser til Livlægestilling selvfølgelig finder Sted i Rom (*Romuald*) eller i Avignon (*Guy de Chauliac*); man maa derfor indrømme, at *Mal-*

gaigne har Ret, naar han siger, at den religiøse Intolerance altid var størst langt borte fra Paven's Residens, medens Paven selv og hans nærmeste Omgivelser altid viste en saa meget desto mere iøjnefaldende Tolerance i dette Spørgsmaal.

Men til Trods for de forskellige større eller mindre Skoler, der i det 13. Aarhundredes Begyndelse og senere søgte at gøre Salernoskolen Rangen stridig, vedblev denne dog at hævde sit Ry, og hvad der væsenlig bidrog dertil var den kraftige Støtte, Skolen i Aarhundredets første Halvdel fik hos Herskerne i Kongeriget Neapel, den hohenstau-fenske Kejserfamilie. Allerede tidligere havde flere neapolitanske Herskere støttet Skolen ved Love og Forordninger; saaledes havde Roger af Apulien i Begyndelsen af det 12. Aarh. paabudt, at ingen maatte praktisere som Læge uden at være godkendt af Øvrigheden i Salerno; men særlig efter at *Kejser Frederik den anden af Hohenstaufen* var blevet myndig Hersker i Neapel, udgik der talrige kloge og nyttige Forordninger til Fremme for det af Kejseren særlig yndede Universitet i Neapel og samtidigt for Lægeskolen i Salerno.

Det var nemlig Frederik d. andens kære, stadig Tanke at skabe et stort Universitet i Neapel, og han søgte derfor at drage hele Kongeriget Neapels studerende Ungdom til Hovedstaden ved at forbyde den at søge Undervisning i Bologna; dette Forbud blev udstedt i Aaret 1224, og Aaret efter befalede han, at Skolen i Bologna skulde lukkes; helst havde Kejseren maaske set ogsaa

Salernoskolen lukket, men Kampen mod disse Skoler var mere end selv den mægtige og handlekraftige Kejser kunde magte. Bolognas 10,000 Studenter forlod ikke godvilligt deres Alma Mater, 1227 maatte Kejseren tage Forbudet tilbage, og Salernoskolen var for gammel og grundfæstet og endnu for livskraftig til, at den skulde give efter for en saa ung og ufærdig Institution som det af Kejseren beskyttede Universitet i Neapel.

Frederik d. andens Forordninger kom saaledes til at gælde saavel for Universitetet i Neapel som for Salernoskolen, der ved Lov fik godkendt deres Rettigheder som de eneste Læreanstalter i Kongeriget.

I Forordningerne giver nu Frederik den anden bestemte Regler for Studietidens Længde og fastsætter en vel gennemtænkt Studieplan; det hedder saaledes: »Da ingen kan gøre Fremskridt i Kunsten uden at være skolet i Logik, byder og befaler vi, at det ikke maa tillades nogen at studere Lægekunsten, med mindre han i det mindste i tre Aar har studeret *Logik*, hvorefter han i fem Aar skal studere Medicin og *samtidigt Kirurgi*, der *udgør en Del af Medicinen*«¹⁾.

I en anden Forordning paabydes det, at enhver, der har i Sinde særligt at uddanne sig til Kirurg, i ét Aar skal følge de kirurgiske Forelæsninger ved det medicinske Fakultet og i ét Aar studere Menneskets Anatomi og øve sig i kirurgiske Operationer, *ti uden Indsigt i Anatomien kan man ikke med*

¹⁾ Anført efter *Curt Sprengel*: »Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneikunde«.

Sikkerhed foretage nogen Operation eller lede Behandlingen efter en saadan.

Naar Studenten vil indstille sig til Eksamen, maa han godtgøre, at han er født i et lovgyldigt Ægteskab, at han er fyldt 21 Aar, og at han har studeret det lovbefalede Antal Aar ved Skolen. Eksamen tages ved det medicinske Fakultet (Doktorernes Kollegium) og for Kirurgiens Vedkommende i Nærværelse af Mestrene i Kunsten og af de dertil udnævnte Embedsmænd.

Efter endt Eksamen maa Kandidaten endnu i ét Aar praktisere i Byen under en ældre, erfaren Læges Vejledning, hvorefter han kan fremstille sig for Øvrigheden med sit Eksamensbevis og modtage den kongelige Godkendelse. Men uden Opfyldelsen af disse Fordringer kan ingen erhverve sig Jus Practicandi.

Som det ses er hele Undervisningsplanen helt moderne — der er Fordringen om almindelig humanistisk Dannelse (de logiske Videnskaber); der er den rette Forstaaelse af Forholdet mellem Medicin og Kirurgi som uadskillelige Dele af hele det lægevidenskabelige Studium, og der er endelig Paa budet om en særlig kirurgisk Uddannelse for den, der vil øve særlig kirurgisk Virksomhed. Efter at man saaledes ved at gennemgaa Frederik d. andens Forordninger til det medicinske Studiums Fremme er blevet hensat til en helt moderne Tid, føler man sig noget skuffet ved straks efter at blive sat tilbage til det 13. Aarh. og lige ind i Tidsalderens Galenisme og Arabisme, naar man hører,

hvad det saa var, hin Tids Kandidater skulde prøves i. Det hedder da, at de offentlig maatte forklare *Galens Articella*, et Stykke af *Hippokrates' Aforismer* eller første Bog af *Ibn Sina* (Avicenna), og endelig, at de skulde prøves i *Aristoteles' analytiske* Bøger og i Fysik.

Efter denne Prøve fik Kandidaten Titel af *Magister artium et physices*¹⁾. I øvrigt maatte Kandidaten aflægge Ed paa, at han i et og alt vilde rette sig efter de gældende Medicinalforordninger, give de kongelige Embedsmænd Underretning, naar Forfalskning af Medicinalvarer kom til hans Kundskab og endelig *uden Vederlag yde de fattige Lægehjælp*.

Frederik d. anden udstedte ogsaa en Forordning, hvorved Taksten for Sygebesøg fastsloges og Apotekerforholdene ordnedes; for Sygebesøg i selve Byen kunde Lægen forlange $\frac{1}{2}$ Tarenus²⁾, men 3 Tarenus, naar han maatte rejse ud paa Landet og midlertidigt tage Ophold hos Patienten; og for denne Betaling skulde han gøre to Besøg om Dagen og ét om Natten, hvis Patienten ønskede det.

Lægerne maatte ikke staa i Forretningsforhold til Apotekerne eller Drogisterne, ikke anbringe Penge i disses Forretninger og ikke selv have noget Apotek.

Apotekerne (Stationarii) og Drogisterne (Con-

---

¹⁾ Først i det 14. Aarh. begyndte Dokortitlen at blive almindelig.

²⁾ En Tarenus var 3,75 Kroner.

fectionarii) stod under Lægernes Tilsyn, og i de større Byer var der ansat Inspektører, i Salerno gerne Magistre, i hvis Nærværelse Apotekerne maatte tilberede deres Elektuarier og Siruper under nøje Overholdelse af de i Regeringens Antidotarium fastsatte Regler; blev disse ikke overholdt, mistede Apotekeren sin Ejendom, og hvis Regeringens Tilsynsmænd deltog i noget Bedrageri, kunde Dødsstraf blive Følgen. — Apotekerne var edsvorne og maatte fra det medicinske Fakultet have Bevis for tilstrækkelig Dygtighed.

Naar det endelig tilføjes, *at* der i Salerno uddannedes Specialister — i Herniotomi, Saarbehandling og Øjensygdomme — *at* der fra Skolen udsendtes Militærlæger, der fulgte med Hæren; *at* der omtales *Diplomer* for Kvinder¹⁾, *at* der var *edsvorne Jordemødre*, og *at* der var oprettet et *Sundhedspoliti*, som strængt vaagede over, at Lovbestemmelserne angaaende den offentlige Sundhedspleje, ved epidemiske Sygdomme og angaaende Salg af Giftstoffer, overholdtes af Befolkningen og de paagældende Myndigheder — er hermed i det væsentlige anført alt, hvad der blev lovfæstet ved Frederik den andens Medicinalforordninger, hvis Bestemmelser vidner om den Aandsoverlegenhed, som saa ofte traadte frem i denne Herskers Regeringshandling og hæver ham saa højt over hans Samtid. Frederik den

¹⁾ I det 15. Aarh. var der flere kvindelige Læger i Italien — saaledes Constanza (Constanzella Calenda), Abella og Rebecca; denne skrev om Feber og om Fostret.

anden døde i Aaret 1250; hans Søn og Efterfølger Konrad d. IV kom i Strid med Neapolitanerne, der gjorde Oprør og indesluttede sig i deres By, som Konrad maatte belejre; i sin Forbitrelse over Neapolitanernes Modstand søgte han at ramme dem dér, hvor han vidste, at Slaget vilde føles haardest, nemlig i deres nye, af hans Fader tidligere saa ivrigt værnede Universitet; 1252 udstedte Kejser Konrad en Kundgørelse, hvori han paa fordelagtige Vilkaar indbød lærde Mænd af alle Fag til Salerno, hvis Lægeskole han samtidigt skænkede store Forrettigheder. Det var aabenbart hans Hensigt at omdanne Skolen til et stort Universitet og saaledes tilføje det neapolitanske Universitet et Dødsstød; men han døde allerede 1254, hans Planer afbrødes, og Salernos gamle Skole vedblev at være, hvad den altid havde været — udelukkende en medicinsk Skole.

* * *

Naar der nu spørges om, hvilken Undervisningsmetode, der fulgtes, og hvilke Forfattere, der benyttedes ved Salernoskolen, ved man, at der af Lærerne holdtes regelmæssige Forelæsninger; det ses af Frederik d. andens Studieplan, at Studenterne i ét Aar skulde gaa til medicinske Forelæsninger, og at de særlig kirurgisk studerende i ét Aar skulde følge de teoretisk-kirurgiske Læsetimer; fremdeles hører man af Forordningens Indskærpelse af Medicinens og Kirurgiens Enhed, at de

medicinsk-studerende tillige maatte lægge sig efter Kirurgi, og det er da ogsaa sikkert, at der fandtes Medico-Kirurger, der gav sig af med saavel medicinske som kirurgiske Sygdomme, og tillige Kirurger, der ikke havde faaet nogen medicinsk Uddannelse, men kun gav sig af med deres Særfag. — Særlig for disse var der anatomiske Øvelser, idet der mindst én Gang aarlig fremvistes anatomiske Præparater, hvor der benyttedes Aber, eller man henvendte sig til en Slagter for at faa Lejlighed til at forevise de anatomiske Forhold hos Svinet; det var jo i den Tid næsten umuligt at skaffe menneskelige Lig til Dissektion, hvorfor Anatomerne maatte nøjes med det nævnte.

Med Hensyn til de af Skolen ved Undervisningen benyttede ældre Forfattere ses det af hvad der er meddelt om *Gariopontus* i det 11. Aarh., at man dengang kendte noget til *Hippokrates* og *Galen*, hvis Bøger man rimeligvis har haft i latinske Oversættelser, men at man i øvrigt har benyttet yngre latinske Skribenters Værker som *Caelius Aurelianus*, *Oribasios* og *Theodor Priscians*. De senere Forfattere fra det 11. og første Halvdel af det 12. Aarh. anfører af Hippokrates Epidemierne, Aforismerne og Prognostikon, og de kendte *Soranus* (c. 125 e. v. T.), hvis »*Summa medica*« skal have været en meget almindelig benyttet Lærebog i de første Aarh. af Middelalderen¹⁾, og endelig benyttedes Forfatterne fra det 6. og 7. Aarh. — *Aëtius*, *Alexander Trallianus* og *Paulus Aegi-*

¹⁾ Daremberg: Hist. des sciences medicales P. 259 o. f.

neta. Det er saaledes før og endog nogen Tid efter *Constantinus Africanus* mest de yngre latinske Forfattere og til Dels de græske Forfattere i latinske Oversættelser, der har været benyttet ved Undervisningen. Først senere, fra Midten af det 12. Aarhundrede., kom Araberne, særlig ved *Gerards* Oversættelser, til at udøve en stadig voksende Indflydelse, og efter 1160 var det Skrifter af *Rhazes*, *Avicenna* og *Abulkasem* og med dem en Række andre arabiske Forfattere, der benyttedes i Italien, Frankrig, Tyskland og England; og i det 13. og 14. Aarh. gennemføres Erobringen fuldstændigt, saa at det nu ved Siden af de græske og de ny-latinske er de arabiske Skrifter, der lægges til Grund for Skolens Undervisning; det ses da ogsaa af Frederik den andens Forordninger, at Kandidaterne ved Eksamen skulde gøre Rede for Indholdet af visse arabiske Skrifter¹⁾. Efter Kejser Frederiks Død og efter hans Søns mislykkede Forsøg paa at gøre Skolen til et Universitet, begyndte dens Anseelse at forringes, og mod Slutningen af det 13. Aarh. nærmede dens bedste Tid sig sin Afslutning.

Sin Stortid havde Skolen haft i det 11. og 12. Aarh., og i den første Halvdel af det 13. Aarh. havde Frederik den andens mægtige Støtte bidraget til at holde den oppe, men nu var den ikke længere Italiens eneste betydelige medicinske Lærestanstalt — i det nordlige Italien gjorde Bologna-

¹⁾ Kejser Frederik havde selv fra Syrien hjemført en Mængde arabiske Skrifter, som han lod oversætte til Latin.

skolen sig mere og mere gældende som en farlig Medbejler, der bestandig drog flere og flere studerende til sig, og udenfor Italien var det de stærkt opblomstrende Skoler i Montpellier og Paris, der nu optraadte med stedse voksende Selvstændighed.

Fra Slutningen af det 13. til Slutningen af det 14. Aarh. under Herskerne af Huset Anjou (1266—1380) blegner da efterhaanden Salernoskolens Glans, og det gamle ærværdige Hovedsæde for de medicinske Videnskaber, der i Aarhundreder havde spredt sine berømte Læreres Skrifter ud over de omgivende Lande og sendt sine talrige Disciple viden om for at forkynde Skolens Lærdomme, maa nu trække sig tilbage og i Tidens Løb overlade den videnskabelige Kampplads til yngre og mere livskraftige Kampfæller.

Det fortælles, at Digteren *Boccaccio*, da han i Slutningen af det 14. Aarh. besøgte Monte Casino Klostret, fandt Bibliotekets Dør sønderslaaet, Ukrudt vildt voksende ind igennem Vinduerne, Bøgerne bedækkede med Støv — alt i det sørgeligste Forfald; og da han aabnede en meget gammel Bog i et fremmed Sprog, fandt han Bladene iturevne og sønderskaarne — Munkene havde skaaret Bladranden ud af Bogsiderne for at benytte den til derpaa at skrive Morgen- og Aftenbønner, som de solgte til Omegnens Bønder. Og denne Fortælling giver et trist, men sikkert træffende Billede af det Forfald, som ved det 14. Aarhundredes Slutning havde gennemætset de gamle syditalienske Lærdomssæder med sin ædende Gift,

og som i stigende Grad havde bredt sig til den gamle Lægeskole i Salerno.

Og man forstaar fuldtud, at Digteren *Petrarca*, da han i Aaret 1364 ved et Besøg i Salerno fandt alt forandret, svundet og dødt, vemodigt kunde udbryde:

»Fuisse hic medicinae fontem fama est«¹⁾.

---

¹⁾ Cit. af Malgaigne: Introduction aux oeuvres d'Ambr. Paré.

II

SALERNOSKOLENS FEBERLÆRE OG FEBERBEHANDLING

I SLUTNINGEN AF DET 11. OG BEGYNDELSEN AF
DET 12. AARHUNDREDE

INDLEDNING

I Slutningen af det 11. og i det 12. Aarhundrede stod *Lægeskolen i Salerno* paa Højdepunktet af sin Tilværelse, og de derfra udgaaede Læger førte den medicinske Viden, de dér havde modtaget, ud til det videnskabeligt indstillede Evropa — i hvert Fald til den Del af dette, hvor den arabiske Videnskabelighed endnu ikke havde vundet Fodfæste.

De fra Salerno udgaaede patologiske Teorier og terapeutiske Metoder har da i et vist Tidsrum af Middelalderen øvet en afgørende Indflydelse paa Datidens Lægevidenskab, og den salernitanske lægevidenskabelige Lære er af saa megen større historisk Betydning, som dens mest ansete og førende Forfattere udgør det sidste Led i en uafbrudt Række af Forkæmpere for den oldgræske Medicin — en Række, der strækker sig fra det hippokratiske Tidsrum til den arabiske Lægevidenskabs Tidsrum fra Slutningen af det 12. Aarh. Forbindelsen mellem den oldgræske Medi-

cin og Salernitanerne dannes af de eftergalenske Læger og de medicinske Skribenter, der dels var Læger, dels Munke og gejstlige Mænd.

Efter Galens Tid — fra c. 200 Aar e. v. T. — er der kun faa selvstændige medicinske Forfattere; i Begyndelsen af det 3. Aarhundrede levede *Serenus Sammonicus*, der skrev en Bog om *Medikamentterne*, og under Kejser *Julian* skrev hans Livlæge *Oribasios* en stor medicinsk Haandbog: »*Collectanea medicinalia*« i 72 Bøger, hvoraf der dog kun findes 50 Bøger; det er mest Uddrag af oldgræske Forfattere, og de er derfor gode Vejledere i den gamle Patologi og Terapi. I det 3. Aarh. skrev *Caelius Aurelianus* om de akute og de kroniske Sygdomme, og omkring Aar 400 e. v. T. skrev *Theodorus Priscianus* sine Bøger paa Græsk — ligesom *Oribasios* — for senere at oversætte dem paa Latin. Endnu er disse Forfattere ikke udelukkende Kompilatorer, men stræber ved Siden af deres Kompilationer efter at yde noget selvstændigt, hvad der særlig gælder om *Oribasios*, hvis hygiejniske Indskud er af saavel medicinsk som kulturhistorisk Værdi. Men fra og med det 4. Aarh. ophører al selvstændig medicinsk Skribentvirksomhed, og de efter dette Tidspunkt virkende Skribenter — *Aëtius* og *Alexander Trallianus*, begge i det 6. Aarh., og *Paulus Aegineta* i det 7. Aarh. — er i hvert Fald for den specielle Medicins Vedkommende¹⁾ kun Kompilatorer.

¹⁾ I Paul. Aeginetas Kirurgi findes derimod meget selvstændigt og oprindeligt.

Men disse »Kompilatorer« paa Grænsen mellem Oldtid og Middelalder havde deres særlige Fortjeneste, fordi den gamle Lægevidenskab ved dem som Mellemed overleveredes til Middelalderen; og disse Forfattere havde i deres bevarende Arbejder senere i Tiden en betydningsfuld Støtte i den store *Munkestab*, der i Klostrene kompilerede talrige medicinske Værker, og i hele den *gejstlige Stand*, der paa hin Tid saavel indenfor som udenfor Klostrenes Mure var saa godt som ene om at lægge sig efter og udøve Lægekunsten.

Ved Klostrene og Bispesæderne var der i Reglen Sygehuse for Munke, Pilgrimme og andre vejfarende, og de stod under Ledelse af lægekyndige Munke eller af Biskopperne selv; det var da nødvendigt, at disse Mænd søgte og modtog Undervisning i Lægekunst, som de fandt ved de Sygehuse, hvor en eller anden gejstlig eller Munk havde faaet Ry for særlig Forfarenhed i Kunsten; og i den gejstlige Verden var der i Begyndelsen af Middelalderen en almindelig udbredt Sands for Lægekunsten, der blev vakt og vedligeholdt af Kirkens ledende Mænd — *Paverne og Kirkefædrene*. I det 7. Aarh. blev det af Pave Gregor d. store paalagt Munkene som Pligt at lægge sig efter Lægekunst for at kunne tilse og pleje de syge, der var under deres Varetægt. Ogsaa flere af *Kirkefædrene* var Mænd med betydelig Indsigt i Lægevidenskaben, særlig *Isidorus i Sevilla* (c. 600), der i sine tyve Bøger Etymologier har givet Beviser paa sine medicinske Kundskaber. Kirkefædrenes Hen-

sigt med de anatomiske, fysiologiske og patologiske Indskud i deres Skrifter var vel nærmest at paavise Guds Almagt og Visdom ved at paapege det hensigtsmæssige og formaalstjenlige i alt det skabte, men det bevirkede i alt Fald, at Munke og gejstlige kom i nærmere Berøring med de medicinske Teorier og derved vel for manges Vedkommende fik en dybere Interesse for det medicinske Studium; dertil kom Pavernes Tilskyndelse og Nødvendigheden af at kunne behandle de paa Sygehusene almindeligt forekommende Tilfælde — alt førte til at fremkalde en stærk medicinsk Interesse og en indenfor Gejstligheden saa udbredt medicinsk Uddannelse, at det i en stor Del af Middelalderen var en Regel, at Lægerne ved Pave- og Fyrstehofferne var gejstlige eller i hvert Fald gejstligt uddannede Mænd.

En Munkeorden, der navnlig i Italien i særlig Grad gjorde sig fortjent af Lægekunsten var *Benediktinerne*; i de af *Benedikt fra Nurcia* i Aaret 529 fastsatte Regler for Ordenens Medlemmer blev det gjort til en Pligt for disse at tage sig af de syge; og senere blev det i Ordenens Kloster paa Monte Casino Sædvane fra Tid til anden at sende to af de yngre Munke til *Lægeskolen* i *Salerno* for dér at faa den nødvendige Uddannelse i at kende og behandle de almindeligt forekommende Sygdomme.

Ad disse Veje overleveredes saaledes den oldgræske Lægevidenskab til Middelalderen, og saaledes var den blevet et fast Grundlag for den Form

af middelalderlig Medicin, der udviklede sig ved Salernoskolen, hvor den i det 11. Aarh. genfindes i sine Grundtræk uforandret, men i øvrigt med et ejendommeligt Særpræg, der stempler den salernitanske Medicin som noget for sig og giver os Ret til at fremstille den som et særligt Trin i Lægevidenskabens og Lægekunstens Udvikling.

I. SALERNOSKOLENS PATOLOGI OG DE SALERNITANSKE FEBERDOKTRINER

Endskønt, som tidligere omtalt, Salernoskolens patologiske Doktriner i det 11. og 12. Aarh. helt igennem er udgaaede fra og hviler paa det hippokratisk-galenske System, fremtræder de dog med et særligt og ejendommeligt Præg, der viser os, at ihvorvel Skolen har arbejdet paa det gamle Grundlag, har den dog tillige evnet at udvikle og fæstne en særpræget salernitansk Opfattelse af den overleverede oldgræske Patologi.

Ved det 11. Aarhundredes Slutning var Salerno-skolen den ledende medicinske Skole i det civiliserede Evropa, og en anselig Række Forfattere og Lærere ved Skolen kastede ved deres Lærergerning og litterære Virksomhed en Glans over denne, der naaede langt ud over Italiens Grænser og i store Skarer drog de omliggende Landes Ungdom til sig.

Om disse salernitanske Forfattere faar man et fyldigt Begreb ved Gennemlæsning af den neapolitanske Historiker *Salvatore de Renzi's* Værk »Col-

*lectio Salernitana*¹⁾), der for en Del er sammenarbejdet efter et af Professor Henschel i Aaret 1837 i Breslau fundet salernitansk Haandskrift: »*Compendium Salernitanum*«, der indeholder en Del af Salernitanernes Skrifter fra Midten og Slutningen af det 11. Aarhundrede. Der er blandt disse Skrifter flere, der giver en klar Fremstilling af de salernitanske Doktriner; det er de i *Compendium Salernitanum* fundne og i *Collectio Salernitana* optagne Afhandlinger »*De Aegritudinum Curatione*« af forskellige Forfattere, »*Curae Johannis Afflatii*« og en Afhandling om *Vædskerne*, der maaske ogsaa er forfattet af Afflatius²⁾); endelig er der i denne Samling Skrifter en af en anonym Forfatter skrevet Afhandling om *Urinen*.

Det er da i det væsentlige disse Afhandlinger, der maa anses for at være sikre historiske Vidnesbyrd, som vil blive lagt til Grund for den følgende Fremstilling af Salernoskolens Lære, der bevæger sig paa det samme Omraade som Oldtidens — det er Læren om *Vædskerne*, om *Urinen* og *Pulsen* og Læren om de forskellige *Feberformer*.

Vædskerne. Efter Joh. Afflatius' Afhandling om Legemets Vædsker³⁾ — de fire: Sangvis, Cholera rubra eller rufa, Cholera nigra og Flegma — betinges Sundhed eller Sygdom af, at disse er til Stede i et passende indbyrdes Forhold; ændres derimod deres Mængdeforhold eller forandres deres

¹⁾ Napoli 1853.

²⁾ I Følge en Note af S. de Renzi i Coll. Salern. Vol. II, P. 411.

³⁾ Collect. Salernit. Vol. II, P. 411 o. f.

Kvalitet, indtræder der en sygelig Tilstand, eller der udbryder en Sygdom. Vædskerne har deres Hovedsæde i fire Dele af Legemet — Blodet i Karrene, Flegma i Lungerne, den gule Galde i Leveren og den sorte Galde i Milten; og efter Kvaliteten er Blodet varmt og fugtigt, Flegma (Slimen) kold og fugtig, den gule Galde varm og tør og den sorte Galde kold og tør.

Ligesom *Galen* stiller *Afflatius* Vædskerne i et vist Forhold til de forskellige Aldre, idet hver Alders Temperament afhænger af den fremherskende Vædske — det glade og sorgløse hos Barnet (Blodet), det dristige og lidenskabelige hos Ynglingen (den gule Galde), det alvorlige og satte hos Manden (den sorte Galde) og det rolige og lidenskabsløse hos Oldingen (Flegma). Men naar en eller anden af Vædskerne findes i Overmaal, fremkaldes derved en bestemt, let erkendelig Stemnings- eller Sindsforandring hos vedkommende; Blodet fremkalder en overdreven Lattermildhed og ustyrlig Lystighed, den gule Galde gør modtagelig for stærkere og voldsommere Sindsaffekter, den sorte Galde er Aarsag til en tungsindig og sørgmodig Sindsstemning, medens Flegma fremkalder Træghed og Slaphed; og omvendt vil man af disse Sindstilstande være i Stand til i hvert enkelt Tilfælde at bestemme Vædskeforandringen.

Salernitanerne sluttede sig i deres Lære om Vædskerne helt igennem til *Galen* — det var dennes Lære om Kvaliteter og Temperamenter

stillet i Forhold til de fire Vædsker paa lignende Vis, som han havde tænkt sig dette Forhold.

Urinen. Salernitanernes Lære om Urinen faar man Kendskab til af en lille Afhandling, der efter *Henschel*¹⁾ skal være skrevet af en af *Cofons* Disciple; Cofon nævnes i hvert Fald flere Gange i Afhandlingen, der da rimeligvis er nedskrevet efter Lærerens Forelæsninger paa Skolen og saaledes maa antages at indeholde de salernitanske Doktriner om dette Æmne. Ved Undersøgelsen af Urinen, siger den anonyme Forfatter, maa man først henvende sin Opmærksomhed paa to Egenskaber ved denne Ekskretionsvædske, nemlig *Farven* og *Substansen* (Konsistensen, Koncentrationen).

Farven kan være *hvid* (farveløs) eller *rød*, og af disse Farver betegner den hvide en *Kuldetilstand* (Frigiditet), medens den røde tyder paa en *Varmetilstand* (Kaliditet) af Legemet og dets Organer. Men disse Farver er kun Hovedfarver, idet der af dem kan afledes flere Mellemparver — af den hvide den blaalige og den mørke (»sorte«) som Tegn paa den naturlige Legemsvarmes Hensvinden; af den røde den grønne og ligeledes en hvid og en mørk som Tegn paa den højeste Grad Forbrænding (i meget hidsige Febre); i begge Tilfælde regnedes da den mørke (sorte) Urinfarvning for at angive Sygdomsforløbet højeste Trin.

Substansen eller Urinens Koncentration falder i tre Grader — *Tenuitet*, *Spissiditet* og en Kon-

¹⁾ Henschels Noter til Coll. Salern.

centration midt imellem disse Ydergrader; medens Tenuiteten hos sunde betegner en for stor *Tørhedsgrad* af Urinen, Spissiditeten en for rigelig *Fugtighed* og Mellemtilstanden en tempereret Beskaffenhed, tyder derimod hos syge Urinens Tenuitet paa en *Konstriktion* eller *Fortætning* af Vædskernes sygelige Materie (og en derpaa beroende *Retention* af denne) eller i visse Tilfælde paa en *Mortifikation* af Materien, medens omvendt Spissiditeten under en Sygdom er Tegn paa en rigelig *Afsondring* og *Udskillelse* af *Materia peccans*.

Hvad der skal forstaaes ved disse Betegnelser oplyser Forfatteren ved et Eksempel; det hænder, siger han, at Urinen i Begyndelsen af en Sygdom, som i den intermitterende (»interpolate«) Feber er hvidlig (lys) og tynd; den lyse Farve antager Urinen paa Grund af en Kuldetilstand af Organerne, der paa dette Tidspunkt endnu ikke er tilstrækkeligt opvarmede; Følgen heraf er, at der endnu ikke er opløst en saa stor Mængde *Materia peccans*, at den »til Hepar sendte« Urin kan antage en rødlig Farve, og af lignende Grunde er Urinen tynd, nemlig fordi *Materia peccans* endnu er for kompakt, og fordi Varmen er for ringe til at kunne virke opløsende paa denne kompakte Materie. Naar denne lyse og tynde Urin afsondres i længere Tid under en akut Sygdom, er det et meget daarligt prognostisk Tegn, fordi det tyder paa, at *den naturlige Varme er ved at svinde*.

Urina spissa, den mere koncentrerede Urin, kan betegne forskellige Forhold, der i prognostisk

Henseende er af meget ulige Betydning, hos *afebrile* Individer en *Resolution* (en Opløsning og Udskillelse af den kompakte Materie), hos febrile Personer i de *første tyve Sygdomsdage* ligeledes en saadan *Resolution*, men *efter* dette Tidspunkt en *Organresolution*, et Henfald eller en Degeneration af Organerne — en *Solutio membrorum*, idet Organerne (Membra) i langvarige febrile Sygdomme »opløses« ved den stærke Febervarme og deres Substans udskilles med Urinen, der som Følge deraf er mer eller mindre rødfarvet og koncentreret.

En lys og tynd Urin var altsaa for Salernitanerne et Tegn paa et som Følge af den ringe Varm udvikling trægt og langsomt Stofskifte og en dertil svarende langsom og sparsom Udskillelse af den sygelige Materie, medens den røde og koncentrerede Urin tydede paa en rigelig Varm udvikling og et livligt Stofskifte samt en deraf følgende hurtig Udskillelse af det sygelige Stof, men dog tillige, hvis den viste sig i længere Tid, maatte opfattes som et alvorligt Symptom og som et Tegn paa, at Organernes Degeneration eller Opløsning og Henfald var i fuld Gang.

Mange forskellige Forhold har Indflydelse paa Urinens Farve og Substans — Alder og Temperament, Aarstid og Klima, Føde og Drikke, Bevægelse og Hvile, Vaagen og Søvn. Svarende til Barnets varme og fugtige Natur er Urinen i Barnealderen rød og inspisseret, medens den hos unge Mennesker, der er af et varmt, men tillige mere

tørt Naturel, er rød og tynd, i den kolde og tørre Manddomsalder er lys og tynd, og i den kolde og fugtige Oldingealder er lys og inspisseret. Og paa lignende Maade er Urinens Farve og Substans forskjellig hos Folk af forskelligt Temperament og i de skiftende Aarstider, svarende til de forskelligt sammensatte Kompleksioner.

Fremfor alt er det dog Vædskerne Forandringer, der giver sig til Kende i Urinen, fordi denne dannes af de i Leveren opstaaede Vædsker og derved ganske naturligt faar sit Præg af disse Vædskers forskellige Egenskaber; ved Uroskopien faar man derfor Kendskab til Vædskerne *Temperans* eller *Distemperans*.

Naar alle Legemets Vædsker er passende tempererede, er Urinen let rødlig og af en Middeltæthed, som viser os en Tilstand midt imellem Tørhed og Fugtighed; men naar en eller anden af Vædskerne er distempereret eller til Stede i for stor eller for ringe Mængde, skifter Urinen snart Farve, medens den samtidigt ændres i Henseende til sin Substans.

Derefter omtaler Forfatteren alle disse Farve- og Substansforandringer, som det ved Uroskopien gælder om at tage Hensyn til, og han nævner en hel Række Ændringer af Urinen som medbestemmende ved Diagnosen af forskellige Sygdomme.

Den nu gennemgaaede Afhandling giver det enkleste Udtryk for Salernitanernes Lære om Urinen, men iøvrigt har endnu en Forfatter fra det

11. Aarhundrede, Magister *Platearius den yngre* i sine »*Regulae Urinarum*«¹⁾ efterladt sig et Vidnesbyrd om Skolens Lære angaaende dette Æmne; det stemmer i det hele overens med det cofoniske, men adskiller sig fra den før omtalte Afhandling ved at angive en lang Række til Dels meget subtile Farvebestemmelser og ved en mere indgaaende Omtale af Urinens Forhold i de forskellige Former af intermitterende Febre.

»*Urina est colamentum sanguinis et aliorum humorum*«, siger *Platearius*; og den dannes ligesom Legemets fire Vædsker i Leveren, hvorfra den gennem Haarkarrene »sendes« til Nyrerne og derfra til Vesica. Ogsaa *Platearius* fordrer ved Urinundersøgelsen en Bestemmelse af Farve og Substans, men føjer hertil to andre Bestemmelser, nemlig af *Mængden* og *Indholdet*. Urinens Farve kan være meget forskellig i de forskellige Sygdomme, og *Platearius* taler om en *Urina alba, lactea, glauca, pallida* og *subpallida, citrina* og *subcitrina, rufa* og *subrufa, rubra* og *subrubra, viridis, livida* og *nigra*.

Nogle af disse Farver tyder paa en stærk Varme, andre paa en mildere Varmegrad eller en »*Calor remissus*«; nogle er Tegn paa en stærk Kulde, andre paa en middelstærk; og enhver af Legemets Vædsker disponerer Urinen efter sine egne Kvaliteter med Hensyn til Farve og Substans. Flegma, der er fugtig og kold, bevirker, at Urinen bliver

¹⁾ Coll. Salern. IV, P. 409 o. f.

lys og inspisseret, og da Flegma er den i Kvotidianen herskende Vædske, er Urinen i denne Feber »alba et spissa«.

Sanguis, der er varmt og fugtigt, gør Urinen rød og koncentreret, hvorfor denne i Feberformen »*Sinocha*«, hvis herskende Vædske er Blodet, er »rubra et spissa«. *Cholera rufa*, der er varm og tør, er *Tertianfeberens* Vædske, hvorfor Urinen i denne Sygdom er rød og tynd; og endelig — da den kolde og tørre *Cholera nigra* eller »*Melancholia*« er den Vædske, hvis sygelige Forandringer ligger til Grund for *Kvartanfeberen*, maa Urinen i denne intermitterende Feberform være lys eller grønlig (*glauca*) og tynd.

Salernitanernes Lære om Urinen støttede sig til Galens, men er i visse Henseender, særlig hvad de mangfoldige Farvebestemmelser angaar, i høj Grad subtiliseret; naar man hører om alle disse Bestemmelser med Hensyn til Farve, Konsistens og Indhold, forskellige for de forskellige Sygdomme — for *Peripnevmoni*, *Plevresi*, *Frenesi* og de enkelte Former af kontinuerende eller intermitterende Febre — faar man et stærkt Indtryk af, at det for en væsenlig Del maatte komme til at bero paa et subjektivt Skøn, om Farven skulde kaldes *rufus* eller *subrufus*, *rubicundus* eller *subrubicundus*, eller om Substansen rettelig burde kaldes tynd eller inspisseret, og at saaledes de paa disse Bestemmelser grundede Diagnoser ofte maatte blive meget vilkaarlige. Og dog var Afgørelsen af disse Spørgsmaal meget vigtig, idet

hele Opfattelsen af Sygdommen og den derpaa grundede Behandling maatte afhænge deraf. Men selv om Systemet lod meget tilbage at ønske — det afgav dog et fast Holdepunkt, og var Lægen tilfulde fortrolig dermed, var det dog altid egnet til at yde ham en vis Sikkerhed og en moralsk Støtte i hans daglige Virksomhed. Og der kan ingen Tvivl være om, at Datidens Læger har følt en ligesaa tryk Tillid til deres ufuldkomne eller fejlfulde System, hvis Mangler og Fejl de ikke var i Stand til at erkende, som Nutidens Læger til de eksakte og uomstødelige Metoder, som Tidens Videnskab har givet dem i Hænde; hin Tids Læger kunde da efter en gennemført og samvittighedsfuld Benyttelse af det givne System forlade deres Patienter i god Tro til at have udrettet for dem, hvad Videnskaben og Kunsten fordrede og saaledes at have fuldført deres Pligt.

Saa meget denne middelalderlige Uroskopi ligner den oldgræske og særlig Galens¹⁾, er den dog

¹⁾ I *Galens* Afhandling om *Urinen* skelnes der imellem Urinens flydende Del og dens faste — det er for Øjet synlige Dele eller Indhold; for den første Dels Vedkommende maatte man lægge Mærke til Farve og Konsistens (tynd eller tyk eller middelkonsistent) og for Indholdets Vedkommende dels til dets Farve og Konsistens og dels til dets Aflejringsmaade i det Kar, hvori Urinen var optaget; og man maatte for Prognostikens Skyld tage Hensyn til det Sygdomsstadium, hvori disse forskellige Forhold fandtes; og der skelnedes mellem »*Nebulae*«, skyformede Dannelser i Nærheden af Vædsken Overflade, »*Suspensum*«, en Udfældning svævende midt i Vædsken, og »*Residuum*« eller »*Sedimentum*«, Bundfaldet i Karret, hvilke tre Former angav tre fremadskridende Stadier i Vædskenes Koktion, idet Bundfaldet tilkendegav den fuldendte Koktion og endelige Udskillelse af *Materia peccans*.

i Henseende til sit Formaal meget forskellig derfra; for de oldgræske Læger gjaldt det nærmest om at kunne benytte Uroskopian som et Middel til at bestemme Tidspunktet for Krisens Indtræden i de akute Sygdomme og som et væsenlig prognostisk Tegn; men paa Salernitanernes Tid synes man at være gaaet et Skridt frem henimod en speciel Diagnostik, og deres uroskopiske Doktriner bærer Præget af dette ved det Hensyn, der overalt tages til Bestemmelsen af Urinens særlige Forhold i de enkelte Sygdomme; netop herved kommer deres Lære om Urinen til at udgøre noget for Skolen særegent og betegner til en vis Grad en Nyudvikling paa Grundlag af de oldgræske Doktriner.

Pulsen. Gaar man noget tilbage i Tiden for at undersøge Pulslæren hos de eftergalenske Læger, finder man hos *Paulus Aegineta*¹⁾ en udførlig Redegørelse for disse Forhold; han inddeler paa lignende Maade som *Galen* Pulsformerne efter 1) Pulsens *Hastighed*, 2) *Diastoles Kvantitet*, 3) *Kraftens Intensitet*, 4) *Haardheden*, 5) *Fylden*, 6) *Varigheden*, 7) *Rytmen*, 8) *Egaliteten*, *Ordinationen* af store og smaa Pulsslæg med en *Pulsus ordinatus*, der viser samme Bevægelsesmaade, og en *Pulsus inordinatus* med store og smaa Pulsslæg skiftende med hverandre.

Imellem de salernitanske Skrifter findes en Afhandling om Pulsen: »*Rubrica de Pulsibus*²⁾», skre-

¹⁾ Opera omnia. L. II, C. XII. Latinsk Udgave af Audernach og Cornarius. Paris 1567.

²⁾ Collect. Salernit. Vol. IV. P. 413.

vet i det 12. Aarh. af Magister *Romualdus Salernitanus*; ogsaa i dette Skrift viser der sig som i Skrifterne om Urinen en Bestræbelse efter at lægge Systemet til Rette for en mere speciel Diagnostik; medens de gamle Forfattere nøjes med at udtænke og opstille en Række forskellige Pulsformer, gaar *Romualdus* med Salernitanerens sædvanlige Sands for det praktiske Livs Fordringer ind paa en nærmere Redegørelse for Pulsens Forhold i de forskellige saavel efemere som putride Febre, og for hver Pulsbestemmelse giver Forfatteren en Redegørelse for Aarsagen til denne fra det normale afvigende Puls.

Hos *Romualdus* findes flere Pulsformer, der ikke angives af de tidligere Forfattere — Pulsus velox — Pulsus spissus eller spissus in dilatatione — Pulsus strictus og flere, men iøvrigt var disse ikke de eneste nye, af Salernitanerne opstillede Pulsformer; hos *Gariopontus*, der skrev i Begyndelsen og henimod Midten af det 11. Aarh., skal der efter Renzi¹⁾ findes en lang Række højst besynderlige Pulsbetegnelser, der maaske i hine Tider har haft en vis Betydning, men som man i Nutiden vilde faa Vanskelighed med at værdsætte.

Og dog synes denne Pulslære hos Salernitanerne at have fundet praktisk Anvendelse som et Hjælpe-middel til den Tids Diagnostik, selv om Tilbøjeligheden til at opstille Subtiliteter ofte maatte føre til en Doktrinarisme, der rummede en Fare for at forvilde sig fra den praktiske Erfarings Vej;

¹⁾ Gariopontus' Skrifter er ikke optaget i Coll. Salernit.

denne Fare blev dog modvirket ved deres praktiske Sands og Evne til fordomsfri Iagttagelse, og Salernitanerne fik derved Held til at tilføre den middelalderlige Lægekunst, særlig i *Diætetiken*, noget virkelig værdifuldt, der øvede sin Virkning langt ned igennem den følgende Tid.

Kriselæren og Feberdoktrinerne. Med Hensyn til Kriselæren findes Salernitanernes Meninger i et lille anonymt Skrift: »*De adventu medici ad aegrotum*«¹⁾, der af *Henschel* er fremdraget af det omtalte Haandskrift i Breslau. Efter den Vædske, hvis sygelige Forandringer, svarende til Patientens Alder og Aarstiden, maa antages at være Aarsagen til den akute Feber, gives et passende Lægemiddel til Fremme af Materiens »Digestion« og til Hjælp for Naturen under Materiens Uddrivning, og derefter forholder Lægen sig iagttagende og venter paa den afgørende kritiske Dag; paa denne vil den kommende Krise vise sig ved Tegn, der er forskellige efter Materiens Sæde i Legemet; er derefter den forventede gode Krise indtraadt, vil den give sig til Kende ved naturlige Forhold i Urinsekretion og Pulsbevægelse og ved rolig Søvn og tilbagevendende god Appetit.

I de salernitanske Skrifter: »*De Aegritudinum Curatione*«²⁾ og Joh. Afflatius' Afhandling: »*Curæ de febribus*«³⁾ omtales Salernitanernes Lære om *Febrene* og deres *Aarsager*. Det førstnævnte Skrift

¹⁾ Coll. Salern. Vol. II, P. 74 o. f.

²⁾ Collect. Salernit. Vol. II, P. 81 o. f.

³⁾ S. St. P. 737 o. f.

er sammenskrevet ved Bidrag fra flere af de mest kendte Forfattere — *Joh. Platearius d. yngre, Cofon d. yngre, Joh. Afflatus* og *Trotula* —, det sidstnævnte Skrift er forfattet af *Constantinus Africanus'* Lærling *Joh. Afflatus* paa Grundlag af Lærerens Bog »*Liber aureus*«¹⁾.

Febrene inddeles i

1) De *efemere* Febre, der skyldes en *Affektion af Spiritus* (naturales, vitales eller animales) ved Indvirkning af ydre Aarsager — Varme eller Kulde, Overanstrengelse og Træthed, Mangel paa Søvn eller fremkaldes — ved Sindsbevægelser.

2) De *etiske* (hektiske) Febere, der opstaar ved Lidelse af *Organerne*, svarende til Galens inflammatoriske Febre; og

3) de *putride* Febre, der skyldes en sygelig Tilstand af Vædskerne; de inddeles i de »*interpolate*« (intermitterende) og de *kontinuerende*; og de interpolate er *Kvotidianen, Tertianen* og *Kvartanen*, medens de kontinuerende er den kontinuerende Kvotidian, den kontinuerende Kvartan, *Cavsos* (Cavson) og *Sinocha*, af hvilke den første er en hidsig Feber med *tyføst* Præg, den sidste en kontinuerende Feber²⁾, der skyldes en sygelig Tilstand af *Blodet*. Der er fremdeles Tale om den *hemitriske* Feber, en kvotidian Feberform, der optræder som recidiverende Feber med gentagne Anfald paa samme Dag og med faa Timers Mellemrum

¹⁾ Indledn. til Vol. II af Coll. Salern.

²⁾ Septichæmi, Pyæmi?

mellem hvert Anfald¹⁾. De til den første Gruppe hørende Feberformer, de efemere, er lettere Febre, der opstaar ved ydre Aarsager; den anden Gruppe, der rummer de saakaldte etiske (hektiske) Feberformer, som skyldes en Distemperans af Organernes Varme, beskrives saaledes: »Febris ethica est comsumptio naturalis et substantialis humiditatis membrorum . . . . Haec autem comsumptio fit a calore et proprie ethica dicitur²⁾); men ikke enhver Konsumption er en »Comsumptio ethica«, kun den, som skyldes en i længere Tid vedvarende intens febril Varme, hvorved Organernes »Fugtighed« svinder, og deres Levedygtighed nedsættes eller tilintetgøres; Feberen opstaar snart under langvarige Sygdomme i *Lungerne*, *Leveren* eller *Nyrerne*, snart »per se« som Følge af Overanstængelse ved aandeligt Arbejde eller stærke Sindsbevægelser og Sindslidelser. Efter den anonyme Forfatter er Febris ethica undertiden ledsaget af *Ulceration af Lungerne* og da en mere alvorlig Sygdom med *Rødme af Kinderne* og *Hoste*.

Det vil ses, at der her er Tale om to forskellige Feberformer; den ene etiske Feberform svarer til den Tilstand, der følger med langvarige febrile

¹⁾ Ogsaa *Celsus* omtaler i sin Bog: *De Medicina* (Lib. III, C. V.) Kvotidianer med flere Anfald den samme Dag; og *Galen* i τῶν πρὸς Γλαυκ. θεραπ. taler om Kvotidian med daglig intermitterende Anfald; hos *Salernitanerne* findes ogsaa omtalt saadanne Feberformer, der kaldes hemitritiske; naar disse Angivelser sammenholdes, ses det, at det er Feberformer, der indfinder sig en eller flere Gange paa samme Dag med kortvarige Intermissioner, efter Betegnelsen »hemitritisk« af to til tre Timers Varighed (halvtredje Time).

²⁾ Coll. Salern. Bartholomeus P. 765.

Sygdomme i forskellige Organer og giver sig til Kende ved Marasme; f. Eks. vilde Salernitanerne om en Patient, der led af langvarig Leversuppuration med amyloid Degeneration i forskellige Organer, sige, at der her var en Febris ethica, hvis Aarsag var en distempereret Varme i Leveren. — Den anden af den anonyme Forfatter omtalte Form af Febris ethica er en ftisisk Feber, og der er derfor her Tale om Ulceration af Lungerne¹⁾.

Naar Salernitanerne fremdeles taler om, at en etisk Feber kan opstaa »per se«, det vil sige uden (tilsyneladende) Sygdomsaarsag, men i Følge med stærke og langvarige Sindslidelser, maa det erindres, at den Tids Patologer ofte maatte holde sig til den »manifeste« Aarsag og ikke var i Stand til at erkende den dybere, »latente« Aarsag, der i mange Tilfælde som en tuberkuløs Lidelse kunde skjule sig i et eller andet Organ.

Den tredje Hovedgruppe af Febersygdomme — de putride Febere, der mentes at bero paa en Putrefaktion af en eller flere Vædsker, rummede mange forskellige Feberformer, dels *intermitterende*, dels *kontinuerende*, at hvilke de førstnævnte skyldes en Putrefaktion af Vædskerne *udenfor Karrene*, de sidstnævnte Putrefaktion af Vædskerne *i Karrene*; af de intermitterende Febere mentes Kvotidianen at skyldes Putrefaktion af *Flegma*,

¹⁾ Denne Omtale af Lungeulceration tyder paa, at der ved Salernoskolen paa Cofons Tid maaske er foretaget *Sektioner*; dette er saa meget mere sandsynligt, som det vides, at Cofon var Skolens Anatom; der findes i alt Fald i Collectio Salernitana en Anatomia porci, forfattet af Cofon den yngre.

Tertianen af *gul Galde*, Kvartanen af *sort Galde*, medens de kontinuerende *Causos* og *Sinocha* opstaar ved en Putrefaktion af henholdsvis *gul Galde* og *Blodet*.

Der tales ogsaa om en *Dobbelttercian* og en *Dobbeltkvartan*, remitterende Former¹⁾, den førstnævnte paa fjerde, den sidstnævnte paa femte Sygdomsdag; de forskellige Forfattere omtaler ogsaa sammensatte intermitterende (interpolate) Febre — *den sammensatte Kvotidian-Tertian*, *den sammensatte Kvotidian-Kvartan* og *den sammensatte Tertian-Kvartan*, der skyldes Putrefaktion af to Vædsker²⁾ i eller udenfor Karrene eller saavel i som udenfor Karrene³⁾.

For at give en Forestilling om, hvorledes de salernitanske Læger diagnostiserede disse Feberformer og fandt sig til Rette i dette tilsyneladende Virvar af interpolate og kontinuerende Febre, skal der i det følgende gives en nærmere Fremstilling heraf.

Efter Forfatteren af »De Aegritudinum Curatione« opstaar altsaa Kvotidianen ved Korruption

¹⁾ Den anonyme Forfatter i De Aegritud. curatione (Coll. Salern. Vol. II, P. 93).

²⁾ Fra et Nutidsstandpunkt ledes man let til ved disse Dobbeltformer og sammensatte Febre at tænke paa de Malariaformer, der i Nutiden betegnes som Dobbeltkvotidian og Tredobbelttercian, og som skyldes to eller tre forskellige Plasmodiesformer. Iøvrigt kaldte man i Oldtid og Middelalder Tertianen en Tredjedagsfeber, Kvartanen en Fjerdedagsfeber — ikke som Nutiden Andendags- og Tredjedagsfeber.

³⁾ Bartholomeus i Curae (C. S. II, 769).

af Flegma i Ventriken, »circa spiritualia«¹⁾ eller »e materia intercutanea« (ved Korruption af Vædskerne i det subkutane Væv).

Vædskemængde og Varmegrad kan i Kvotidianen veksle paa forskellig Maade i Forhold til hinanden, og derefter skifter Urinen Udseende og forandres Pulsen; af Urinens Udseende og Pulsformen erkender man da omvendt Forholdet mellem Vædskemængde og Varmegrad — et Forhold, der for Behandlingens Skyld er vigtigt at kende. Af den stærkt koncentrerede Urin diagnostiseredes saaledes i Kvotidianen megen Materia peccans, altsaa fordærvet Flegma; af den rødlig Urin og den fulde, kraftige Puls en betydelig øget Varme; af den koncentrerede, men svagt farvede Urin og en Pulsus tardus — megen Flegma, men mindre Varmeøgelse (og som Følge deraf ringe Udsigt til Koktion — en *adynamisk Tilstand*); af den tynde, men røde Urin og den stærke og hurtige Puls — ringe Flegmamængde, men rigelig Varmeudvikling (altsaa et hurtigt Sygdomsforløb); af den tynde og lyse Urin og en Pulsus parvus og levis — ringe Vædskemængde og lavere Varmegrad. Paa lignende Maade erkendtes de forskellige Ændringer af *Tertianen*, der skyldes en Putrefaktion af Cholera flava eller rubra i *Ventriken* eller *Leveren*, og af *Kvartanen*, der opstaar ved Putrefaktion af Cholera nigra i *Ventriken* eller *Milten*.

¹⁾ Efter De Renzi betyder »Spiritualia« Respirationsorganerne.

Ogsaa i de kontinuerende Febre, der skyldes Putrefaktion af de forskellige Vædsker i Karrene — Sinocha en Putrefaktion af Blodet i »Vasa spiritalia« (Respirationsorganernes Kar) — («Sinocha inflativa») eller i de øvrige Kar («Sinocha putrida»), og *Cavsos*, der skyldes Korrupsion af gul Galde i Ventriklens og Leverens Kar — er Metoden den samme — en Diagnose af Feberformen og en prognostisk Bedømmelse, samt Indikation for Behandlingen fik man ved Uroskopi og Pulsundersøgelse. De salernitanske Feberteorier og hele deres Feberlære viser i et samlet Hele Oldtidens og Middelalderens Anskuelse om disse Æmner og giver tillige et Indblik i den spekulative og dialektiske Aand, der saa stærkt gjorde sig gældende i den middelalderlige Medicin og paa mange Omraader gjorde den til et Udtryk for vildfarende Tænkning og vildledet Fantasi; det er den gamle Lære om Vædskerne, om Koktionen af disse, der under Indvirkning af Feberen skulde renses for de sygdomsvoldende Tilblandinger, som lidt efter lidt skulde udskilles, medens Lægen var den iagttagende Vogter, der skulde hjælpe den selvstændigt arbejdende »Natur« og enten vedligeholde eller dæmpe den stærke febrile Legemsvarme.

Men ikke alene heri sluttede Salernitanerne sig til den oldgræske Tankegang — ogsaa i det Hensyn, der maa tages til Patientens særprægede Natur og i Forstaaelse af Prognosens Betydning for en forstandig Bedømmelse af det foreliggende Til-

fælde og dets Behandling stod Salernitanerne paa det oldgræske Standpunkt.

Fremdeles havde Salernitanerne Tilknytning til den oldgræske Hævdelse af *Lægegerningens etiske Princip*, der i Oldtiden gøres gældende med Hensyn til Lægens Forhold, Optræden og Holdning overfor sine Patienter, saaledes som det ses af den tidligere nævnte Afhandling: »De adventu medici ad aegrotum«, der viser, at dette Princip ogsaa hos Salernitanerne var levende og virksomt.

I visse Henseender er de salernitanske Teorier og Doktriner en Nydannelse paa oldgræsk Grund; dette er saaledes Tilfældet med deres Anvendelse af *Uroskopien* og *Pulslæren* som diagnostiske Hjælpemidler til Sondring mellem de forskellige Feberformer; og det var videre frem Tilfældet med deres Blik for de særlige Organsygdomme, hvor dog deres Bestræbelser maatte hæmmes af Mangel paa patologisk-anatomisk Indsigt.

Men Salernitanernes væsenligste Indskud i den Tids Lægekunst maa søges paa et andet Omraade af hele det lægevidenskabelige Arbejdsfelt — i *Terapien* og særlig i den *diætetiske* Behandling af de febrile Sygdomme, hvorfor dette Æmne skal søges fremstillet i det følgende.

* * *

II. SALERNOSKOLENS ALMINDELIGE TERAPEVTISKE METODER OG DEN SALERNITANSKE FEBERBEHANDLING

Allerede i den oldgræske Tid inddeltes Terapien i tre Afsnit — det *diætetiske*, det *farmaceutiske* (*medikamentelle*) og det *kirurgiske*, en Inddeling, der genfindes overalt i Oldtid og Middelalder helt ned til det salernitanske Tidsrum.

I det følgende skal der nu til Belysning af Salernitanernes Feberbehandling gives en Fremstilling af den diætetiske og medikamentelle Del af Terapien.

Men før dette Æmne behandles, maa der gives en kort Oversigt over de *farmakologiske Teorier* og de *almindelige terapeutiske Metoder* paa den Tid, idet en saadan vil være nødvendig til fuldere Forstaaelse af den medikamentelle Behandling og særlig af den vigtigste Del af den salernitanske Terapi, nemlig *Diæt og Regimen i de intermitterende og kontinuerende Febre*.

a. *Farmakologiske Teorier og farmaceutiske Principer, Lægemiddelgrupper og Lægemidler.*

Allerede *Galen* har behandlet disse Spørgsmaal, og hans Lære herom findes i Uddrag hos *Oribasios*, *Aëtius* og *Paulus Aegineta*, ligesom der i Salernitaneren *Bartholomeus'* Skrift »*Practica*«¹⁾ gives nærmere Oplysning om Salernoskolens farmakologiske Teorier paa hans Tid.

I Følge disse Forfattere falder Lægemidlerne i

¹⁾ Coll. Salern. Vol. IV.

to Grupper — de *enkle* eller usammensatte og de *sammensatte*. De enkle er saadanne, der kan udvindes af Urternes forskellige Dele — Herba, Folia, Radices — ved Udtræk eller ved Kogning, medens de sammensatte er Midler som *Elektuarier* og *Ungventa* — altsaa alle Lægemedler, der er sammensat af flere, ved farmaceutiske Metoder fremstillede Stoffer.

Hver af disse to Hovedgrupper inddeles atter i to *Undergrupper* — de *laksative* og de *konstringerende* Midler.

Alle disse Lægemedler er nu forskellige i to Henseender — deres *Kompleksion* og deres *Grad*.

Med Hensyn til Kompleksionen kan denne være varm eller kold, tør eller fugtig eller sammensat af to forskellige Kvaliteter, og med Hensyn til Kompleksionen og Graden kan der være Tale om en enkelt eller sammensat Kompleksion af første, anden, tredje eller fjerde Grad; ét Lægemedel kan saaledes være varmt og tørt af første Grad, et andet varmt og fugtigt af anden Grad, et tredje koldt og tørt af tredje Grad, et fjerde koldt og fugtigt af fjerde Grad og saa fremdeles.

Med Hensyn til Bestemmelsen af Lægemedlernes Kompleksioner og Grader og derpaa beroende Kraft og Virkeevne benyttede man sig af forskellige Metoder, og særlig søgte man at opnaa dette ved hyppig Prøvelse og ved Iagttagelse af Lægemedlernes *Farve* og *Lugt*, men fremfor alt ved Hjælp af *Smagen*.

Det vigtigste Domsmaal til Afgørelse af Læge-

midlernes Kompleksion og Grad og dermed deres Plads i det farmakologiske System var saaledes deres Indvirkning paa Smagssandsen, og man plejede da at opstille *syv forskellige Smagskvaliteter*, af hvilke de fem — den søde, den salte, den skarpe, den bitre og den oleøse — var *varme*, to — den sure og den insipide (Vand f. Eks.) var *kolde*, fire — den sure, den salte, den bitre og den skarpe — var *tørre*, og endelig tre — den søde, den oleøse og den insipide — var *fugtige*.

Sukker var saaledes varmt og fugtigt af anden Grad, *Eddike* kold og tør af tredje Grad, *Salt* varmt og tørt af anden Grad, *Aloë* varmt og tørt af fjerde Grad.

Efter at Lægemidlernes *Kvalitet* ved Hjælp af Smagen var bestemt, lærte man *Graden* at kende ved Sammenligning med andre, allerede kendte Lægemidler, hvis Grad tidligere var bestemt — en Sammenligning, der særlig maatte gaa ud paa Iagttagelse af Midlets langsommere eller hurtigere Virkning, sammenholdt med Virkningen af det kendte Lægemiddel.

Der fordredes flere Betingelser som nødvendige til Afgørelse af, om et Lægemiddel kunde anses for *indiceret*. Et usammensat Lægemiddel maatte saaledes ikke anvendes i en kompliceret Sygdom; fremdeles maatte der være et Modsætningsforhold imellem Sygdommens og det benyttede Lægemiddels *Kvalitet* — i en »hed« Sygdom skulde der anvendes »kolde« Lægemidler —; dernæst maatte Graden af Sygdommens *Kvalitet* og det anvendte Lægemiddels (modsatte) *Kvalitet* svare

til hinanden — f. Eks. i en Sygdom, der var »distempereret«, det vil sige, i hvilken Vædsken var distempereret med Hensyn til Varme af anden Grad, maatte der anvendes et Lægemiddel, der var kvalitetsbestemt med Hensyn til Kulde af anden Grad. Endelig kunde der blive Tale om at paavise et Middels *Identitet* — at et Lægemiddel ved Anvendelse i samme Sygdom hos samme eller forskellige Patienter havde de samme Virkninger.

De konstringerende Lægemidler var væsenlig *Opiater*, der imidlertid ligesom de *altererende* Midler vil blive omtalt i Afsnittet om de terapeutiske Metoder, hvorfor der her nærmere skal omtales den vigtigste af Lægemiddelgrupperne, nemlig den, der rummer de *laksative* eller *purgerende* Midler.

Hos *Oribasios*¹⁾ nævnes som purgerende Midler: *Helleborus niger*, *Knidusfrø*, *Kolokvinter*, *Aloë*, *Polypodium*, *Agaricum*, *Euphorbium*, *Scammoneum*, *Coriandrum* og *Calamintha*.

Helleborus niger (hvid Nyserod) purgerede efter de Tidens Mening biliøse og slimede Vædsker og gaves sammen med *Scammoneum*. Til mildere Virkning benyttedes de tørre og pulveriserede Rødder af Nyserod med Oxymel eller sød Vin.

Knidusfrø (*Grana cnidia* eller *Coccocnidia*, Frugten af *Thymelæa*), purgerede Galde og Slim samt vandige Vædsker; der benyttedes 20—30 Frø til en Purgering, idet Frøkapslen fjærnedes og Kærnerne gaves, blandede med Honning og sammen med Hydromel.

¹⁾ Synopsis L. I, C. XVII (Daremberts Overs. Vol. V).

Kolokvinter (Fructus Colocynthidis, Frugten af Cucumis silvestris) purgerer Galde og Slim. Pulpa Colocynthidis toges sammen med Hydromel.

Aloë, der anvendtes til Purgering af de samme Vædsker som de ovennævnte Midler, var meget benyttet paa Grund af sin heldige Indvirkning paa »Orificium Stomachi«; det toges sammen med Hydromel; ofte gaves det i Piller sammen med Scammoneum¹).

Polypodium, for Galde, Slim og serøse Vædsker, toges i Hydromel eller sammen med saltet Fisk før Morgenmaaltidet.

Agaricum (Agaricus caesareus) anvendtes ligeledes meget som Purgans for de nævnte Vædsker sammen med Hydromel eller Oxymel. »Jus Agarici« nævnes ofte af Salernitanerne.

Euphorbium (Mælkesaften af Euphorbia antiqua) benyttedes ved Hydrops.

Scammoneum (Scammonium eller Scammonea, Saften af Convolvulus Scammonia), anvendtes sammen med Aloë eller Folia Thymi og Salt. *Oribasios* siger om dette Middel, at det er hurtigt virkende, men ofte foraarsager Cardialgi og Tørst.

Coriandrum (Frøene af Coriandrum sativum) og *Calamintha* (Calamentum), Herba benyttedes i Dekokt, var ligeledes ansete purgerende Midler; efter at Midlet var taget, skulde Patienten vandre omkring, indtil Afføringen indfandt sig, hvorefter han skulde gaa til Ro, men uden at sove.

¹) Hoffmann: De medicaminibus officinarum 1686.

Aëtius nævner som purgerende Midler for *Blodet* *Malva sylvestris*, *Salvie*, *Viola alba* og *Mercurialis* (Bingelurt); og for *Hydrops*, *Fluor albus* og »*Ulcera fluida*« som Midler, der er »*aquam ducentia*« anføres *Radix cucumeris*, *Grana cnidia* og *Euphorbium*. Den gule Galde purgeredes i heftige, »varme« Sygdomme, særlig om Sommeren; den sorte Galde ved Melankoli og i Rekonvalescensen særlig om Efteraaret; Flegma i »kolde« Sygdomme, ved *Aqua intercutanea* (*Anasarca*) og ved Tumores; der purgeredes for denne Vædske særlig om Vinteren. Men naar Sygdommen skyldtes flere Vædsker, som i de sammensatte intermitterende Febre, anvendtes en Blanding af flere af de nævnte Purgantia, og saadanne sammensatte Midler kaldtes »*Hierae*«; der var *Hiera Antioches*, *Hiera Rufi* og *Hiera Galeni*, opkaldt efter Opfinderen. Særlig *Hiera Galeni* synes i Oldtiden og Middelalderen at have været meget anvendt, idet man ofte finder det omtalt i de Tidens terapeutiske Skrifter; det var sammensat af 27 Midler, og der gaves deraf to til fire Drakmer med »*Aqua mulsa*«¹⁾ og en halv Skefuld Salt.

I Stedet for *Hierae* finder man ofte Benævnelsen »*Hierae picrae*«, idet disse purgerende Midler alle er sammensat med bitre Stoffer, oftest *Aloë*, hvortil saa sættes aromatiske Stoffer og enten *Pulpa Colocynthidis* eller *Helleborus niger*.

En anden meget anvendt *Hiera* var *Hieralogo-*

¹⁾ Honningvand. Hoffmann: *De medicam. officin.* 1686.

dion eller Hiera Logadii Nicolai Myrepsi, der var sammensat af 29 Bestanddele, hvorimellem Aloë, Helleborus niger og flere Gummiharpikser¹⁾).

*Paulus Aegineta*²⁾ siger, at sure Stoffer virker »incisivt« og »divisivt«, ekstenuerende og perpurgerende; skarpe Stoffer virker ogsaa saaledes, dog med den Forskel, at de udøver deres Virkning ved Opvarmning og Attraktion, medens de sure Stoffer virker ved Afkøling og Ekspulsion. Ogsaa de bitre Stoffer er ekstenuerende og ekspurgerende og virker særlig kraftigt ved Tilstedeværelsen af tykke Vædsker; salte Stoffer kontraherer, adstringerer og virker udtørrende, medens de søde Stoffer er lakserende, emollierende og rareficerende og de oleøse er lakserende, emollierende og fugtende.

Med Hensyn til Lægemidlernes Temperamenter og Kvaliteter bemærkes, at der er modererede Midler — saadanne uden nogen fremtrædende Kvalitet, men alle de andre Lægemidler opføres i fire Klasser efter deres *Kvalitetsgrad*.

Til første Grad med Hensyn til Varmekvalitet henregnes de Midler, der er opvarmende, men ikke saa stærkt, at det objektivt kan paavises; til anden Grad de, der er manifest opvarmende; til tredje Grad saadanne Stoffer, der virker stærkt opvarmende, men dog ikke fremkalder nogen Brandskorpe, og til fjerde Grad de Stoffer og Midler, der fremkalder en saadan.

Paa lignende Maade forholder det sig med Læge-

¹⁾ S. St. ²⁾ Opera omnia L. III, C. I.

midler, der virker gennem Kuldekvaliteten, og til fjerde Grad regnes her de Midler, der virker saa stærkt afkølede, at de medfører forbigaaende Tab af Sandsning — virker bedøvende. Til de tørrende Midler af fjerde Grad hører de, der som Kalk frembringer en Forbrænding, medens de tørrende Midler, der som Aloë blot virker kraftigt adstringerende, gaar ind under tredje Grad¹⁾.

De purgerende Midler, der nævnes af *Paulus Aegineta*, er væsenlig de samme som omtales af de før anførte Forfattere; men han nævner ogsaa »*Crotones Disci*«, som han anvendte ved Ødemer («*Tumor laxus et fungosus*»), ved Anasarca og Fluor Albus.

Paulus Aegineta bemærker et Sted i sin Afhandling om Lægemidlerne¹⁾, at et Medikament purgerer ikke blot ved sit Temperament, men gennem alle sine Egenskaber, og at man til at derivere en Materie eller til at sætte en gammel Affektion i Bevægelse, til at fjærne en skadelig Vædske eller til at gengive Legemet dets tabte Kræfter²⁾ maa benytte kraftigere Midler end til at fremkalde almindelig alvin Evakuation. Denne Ytring er kende- mærkende og giver et Indblik i det, den Tids Læger

¹⁾ Opera omnia. L. VII, C. IV.

²⁾ Altsaa til Attraktion (derivere), til Dissolution («sætte i Bevægelse»), til Ekspulsion (eliminere, fjærne), til Alteration (forandre Temperamentet) og til Restavration (gengive Kraft); det er, som det senere vil ses, alle de af Salernitanerne opstillede, almindelige terapeutiske Metoder, der saaledes ogsaa paa *Paulus Aeginetas* Tid har været anerkendt som almindeligt terapeutisk Grundlag.

(det 7. Aarhundrede) forstod ved »*Purgation*«; dette var ikke blot et Udtryk til Betegnelse for Tarmkanalens Renselse for de deri indeholdte Affaldsstoffer, men skulde under mangfoldige Omstændigheder betegne hele Legemets Renselse og Befrielse for de skadelige Vædsker gennem *Dissolution*, *Attraktion* og *Ekspulsion*, efter hvilke Processer der kan blive Tale om at ændre Temperamentet ved *Alteration* eller om ved styrkende Midler at gengive Legemet dets tidligere Kraft. Efter den foranstaaende Udvikling er det nu øjensynligt, og det vil blive endnu mere indlysende under Omtalen af Salernitanernes alm. terapeutiske Metoder, at den af *Bartholomeus* givne Inddeling af Lægemidlerne i *Laxantia* og *Constringentia*¹⁾ er for lidt rummelig — der maa opstilles *fire* Lægemiddelgrupper, nemlig *Purgantia*, *Constringentia*, *Alterantia* og *Roborantia*. Almindelige *Purgantia* er omtalt; *Constringentia* var *Opiater*, sammensatte Lægemidler indeholdende Opium eller et andet narkotisk Stof; *Alterantia* var forskellige, sammensatte Medikamenter, der mentes at kunne ændre Sygdomsstoffets og derved selve Sygdommens Kvalitet eller fremkalde en Forandring af hele Legemets Temperament, og de roborerende Midler var foruden forskellige *Elektuarier* væsentligt *sund og kraftig Kost, frisk Luft, Bade* og *Massage* samt passende *Legemsbevægelse* og *Legemsøvelser*. Denne Lægemidlernes Henførelse til fire

¹⁾ Barthol. Practica. Coll. Salern. Vol. IV.

store Grupper staar aabenbart i dybt indgribende Sammenhæng med hele Middelalderens terapeutiske Syn og ligger til Grund for Salernitanernes Inddeling af den almindelige Terapi i *fire almindelige terapeutiske Metoder*, der skal fremstilles i det følgende Afsnit.

b. *Almindelige terapeutiske Metoder.*

Det gjaldt for den gamle Medicin som det gælder for den nye, at der efterhaanden maatte danne sig et alm. terapeutisk Grundlag, visse almindelige Grundprinciper, der som en bærende Undergrund skødes ind under de særlige Behandlingsmetoder og i hvert enkelt Tilfælde afgav den almindelige terapeutiske Norm, der skulde følges og efterleves. Og det gjaldt for den gamle Medicin endnu mere end for den nye, idet de mere specielle Metoder dengang var lidet udviklede, medens det netop var det almindelige og almene, man i Patologien og Terapien tog Sigte paa. Det viser sig da ogsaa, at de gamles Terapi hvilede paa et saadant fælles Grundlag, der aabenbarer sig for os i deres Lære om *de almindelige terapeutiske Metoder*. Allerede den oldgræske Medicin havde gjort en vis metodisk Fremgangsmaade til Norm i Terapien ved at henføre de akute Sygdommes Behandling til tre Perioder i vedkommende Sygdoms Forløb, nemlig Perioden *før* Krisen, Perioden *under* denne og Perioden *efter* Krisen.

Og *Paulus Aegineta* lader os skimte Trækkene

af en mere udviklet Lære om de alm. therapeutiske Metoder ved at tale om at sætte en sygelig angrebet Vædske i Bevægelse, derivere og eliminere den, samt om at forandre Legemets Temperament og gengive Legemet dets Kraft; her ses allerede hele Læren i Frøet. Men det er først hos Salernitanerne, vi finder hele det almindelige therapeutiske System stillet i den klareste Belysning og underkastet en indgaaende Drøftelse, der giver et tydeligt Begreb om deres Meninger angaaende dette Æmne. Fremstillingen af de herhenhørende Spørgsmaal findes i to salernitanske Skrifter fra det 11. Aarh.: »*Ars medendi*» og »*De modis medendi*«¹⁾.

Efter disse Afhandlingers Forfattere er der da fire alm. therapeutiske Metoder, nemlig:

1) Den *dissolverende* (eller evakuerende) *Metode*.

2) Den *konstringerende* (eller mortificerende) *Metode*.

3) Den *digestive* og *altererende* *Metode*.

4) Den *restavrerende* (roborerende) *Metode*²⁾.

Ved den *dissolverende* Metode gaar man ud paa

---

¹⁾ Begge disse Skrifter er optaget i Coll. Salern. *Ars medendi* (Vol. IV, P. 415 o. f.) menes skrevet af en af Cofons Elever, dels efter hans Forelæsninger paa Skolen og dels efter skriftlige Arbejder af Cofon og andre Forfattere; det hedder nemlig et Sted i dette Skrift: »Ego autem a ore Cophonis, suisque et sociorum scriptis compendium collegi . . .«. *De modis medendi* findes i Coll. Salern. (Vol. II, P. 727 o. f.) og er efter S. d. Renzi skrevet af en Magister, der har levet samtidigt med Cofon, eller det er i hvert Fald forfattet af en af Cofons Disciple.

²⁾ Denne kaldes ogsaa den ernærende Metode.

at udtømme det skadelige i Legemet ved de *solutive* og *dissolutive* Midler¹⁾.

Ved den *konstringerende* Metode søger man at virke paa Vædskerne eller de »dissolute Membra« (Organer).

Ved den *digestive* og *altererende* Metode søger man ved visse Midler at forberede det sygelige Stof til Paavirkning af de dissolverende Midler og at forandre dets Kvalitet og hele Legemets Temperament.

Og ved den *restavrerende* Metode er Formaalet at styrke Legemet og give det Erstatning for det, der er gaaet tabt under Sygdommen.

1. *Den dissolverende Metode.*

Denne benytter til Opnaaelsen af sit Formaal Purgantia, Vomitiva og Venæsektion og udfører det ved at dissolvere, attrahere og ekspellere den sygeligt forandrede Vædske.

Hvad Evakuationen ved purgerende Midler angaar, maa man for at kunne dissolvere med god Virkning for det første kende Stedet, hvor den sygeligt angrebne Vædske findes, da der maa anvendes forskellige purgative Midler efter Stedet eller Regionen, og efter de forskellige Steder gives et eller flere purgerende Midler efter hverandre; hvis f. Eks. Materien findes i Ventriklen eller i Leveren, altsaa paa et Sted, der ligger forholdsvis nær ved Udgangsaaeningen, gives kun ét

¹⁾ De dissolutive Midler virker kraftigere end de blot solutive og over deres Virksomhed i længere Afstand fra Intestinkanalene end de solutive.

Middel, men findes den længere borte og tilmed paa flere, langt fra hverandre fjærnedede Steder — der nævnes t. Eks. podagralidende eller Paralytikere — maa man give flere forskellige Midler — først et dissolverende, der løsner og opløser Materien eller gør den paagældende Vædske mere tyndtflydende og derved lettere bevægelig — Jus Polypodii, Jus Agarici, Pill. catharticae —, derefter et attraherende, der yderligere kan dissolvere de fortyndede Vædsker og drage dem henimod Ventriklen — Hieralogodion, Hierapigmenta og lignende bitre Midler, der hurtigt trænger frem til de fjærnere Dele af Legemet og purgerer disse — og endelig et ekspulsivt Middel, *der skal drive de i Ventriklen samlede Vædsker ud af Legemet* — Psillium eller lignende. Det første Medikament gives om Morgen, det andet om Middagen, det tredje om Aftenen eller i omvendt Orden: om Aftenen, ved Midnat og om Morgen.

Er der megen Materie, maa den ikke uddrives paa én Gang, men lidt efter lidt, da en pludselig Evakuation er skadelig. Medicinen maa derfor i et saadant Tilfælde ikke være hurtigt og stærkt virkende, men maa være et langsomt, lidt efter lidt virkende Middel. I to eller tre Dage før Purgeringen forberedes Patienten til denne ved let fordøjelige Fødemidler — Fiskesuppe, Kødsuppe, Kød af unge Svin, blødkogte Æg, kogte Løg og let fordøjelige Urter som Atriplex og Malva; denne Forberedelse er meget vigtig, da man ved at und-

lade den løber Fare for, at Materien indesluttet eller deponeres paa et eller andet Sted, hvorfra den kun vanskeligt kan uddrives.

De purgerende Midler maa ikke gives, før Koktionstegnene har vist sig i Urinen, og Koktionen fremmes ved divisive og diuretiske Midler.

Der er i det hele mange Hensyn at tage, naar man skal sikre sig en heldig Virkning af sine purgerende Midler; man maa foruden Sygdommens Art og Sæde kende Materiens Art og den Del af Legemet, hvor den findes; man maa tage Hensyn til Aarstiden og Tiden i Døgnet; Egnen, hvor den syge opholder sig, og det stedlige Klima; Patientens Kompleksion og Temperament, Alder og daglige Vaner; fremdeles maa det bestemmes, om Midlet skal virke i den syges vaagne Tilstand eller under Søvn, og om det skal gives i fast eller flydende Form. Vædskeformede Midler anvendes i den vaagne Tilstand, naar Purgeringen skal foregaa fra Ventriklens eller Delene i dennes Nærhed, og naar det gælder let bevægelige Vædsker i mindre Mængde; derimod benyttes Lægemidler i fast Form og om Aftenen, naar Materien kan antages at være til Stede i større Mængde og i Legemets fjærnere Dele, da Midler af denne Art bedre end de vædskeformede egner sig til Purgering af disse, fordi de bevarer deres Kraft i længere Tid; og de maa gives paa et saadant Tidspunkt, at de kan virke under Søvn, da der er de bedste Betingelser for Lægemidlets Udbredelse til de lidende

Dele. Er der nu tilvejebragt en fuldstændig Purgation, giver dette sig til Kende ved stærk Tørst hos den purgerede Patient.

Evakuation ved *vomitiv* Midler benytter den dissolverende Metode saavel hos sunde¹⁾ som hos syge. Under Sygdom gives Vomitivet — oftest *Radix Helleborus albi* — før Maaltidet og helst om Morgen; ved sygelig Tilstand af den gule Galde maa Patienten en Dag i Forvejen forberedes til Behandlingen ved let fordøjelige Fødemidler; en Patient med en Lidelse af de andre Vædsker forberedes i to Dage; før man gaar over til den egenlige evakuerende Behandling, undersøger man ved Indgift af et Infus af *Radix Atriplicis* eller af *Semina Rapae* med *Syrupus acetosus* og varmt Vand, om Patienten har let eller vanskeligt ved at udtømme Ventriklens Indhold; er Virkningen af Vomitivet for stærk, lader man Patienten sætte Fødderne i varmt Vand og giver et Dekokt af *Gummi* eller *Mandragora*; en Svamp, kogt i Ed-dike, lægges paa Underlivet, og den syge faar forskellige adstringerende Midler; hvis et Kar skulde briste under Opkastningen, gives *Pulvis Mumiae* med koldt Vand eller *Salviepulver*.

Det tredje af de Midler, hvoraf den dissolverende og evakuerende Metode benytter sig, er *Venæsektion*, der anvendes dels i *kroniske* Sygdomstilfælde som ved *Plethora* (hvoraf der af *Ori-*

¹⁾ Til sunde Personer gaves ofte vomitive Midler for at uddrive overflødig Vædske, udskilt fra Næringsmidlerne. Constantinus Africanus siger saaledes: »Vomitus bonus est ante cibum, sed melior post cibum« (anf. efter De Renzi).

basios angives to Former, en *relativ* med Hensyn til *Patientens Kræfter* og en *absolut* med Hensyn til *Karrenes Rummelighed*) — dels i de *akute Febre*, der skyldes Putrefaktion af Blodet alene eller af dette sammen med de andre Vædsker; dels endelig i de *akute Inflammationer* for at befri den inflammerede Del for det *tilstrømmende* eller det allerede *tilstrømmede* Blod eller i det hele for de Vædsker, der er *Fluksionens* Sygdomsstof.

Venæsektion anvendes nemlig dels som et *revulsivt* Middel paa et Sted, der ligger langt fra den syge Del for at *bortlede* eller *vende* Blodtilstrømningen og give den en anden Retning eller for at *standse* en stedfindende Blødning — dels som et *deriverende* Middel for at fremkalde en Blødning fra den lidende Del eller for at faa en standset naturlig Blødning — Menstrualblødning, Hæmorrhoidalblødning, Epistaksis — i Gang paany.

Til Oplysning om Forskellen mellem Revulsion og Derivation skal det anføres, at vil man standse en *Metrorrhagi*, aarelader man fra Armen, men vil man anvende Venæsektion for igen at fremkalde en standset *Menorrhagi*, aarelades i Poples eller ved Malleolus internus. For Hovedets eller Halsens Vedkommende aabnes Vena scapularis (cephalica) eller Vena mediana; for Lungernes, Diafragmas, Miltens og Leverens: Vena basilica; for Nyrernes, Uterus' og Blærens: Vena Tali (saphena parva).

I Stedet for Venæsektion kan man, hvis Aars-tiden ikke tillader denne, anvende *Skarifikationer*;

ikke enhver Aarstid er nemlig lige heldig for Aareladning, Sommer og Foraar er de bedste; og desuden maa man ved denne Behandling tage de sædvanlige Hensyn til Alder og Kompleksion, Egnen og det stedlige Klima¹).

2. Den konstringerende Metode.

Ved denne anvendes de Midler, der kan konstringere eller fortætte de dissolute Vædsker og Organer, styrke disse, mindske den overvældende Sygdomsmaterie og *standse de tilstedeværende Smerter*; de hertil egnede Lægemidler er *Opiaterne*, der saaledes efter den Tids Mening var dels roborende, dels konsumerende og mortificerende, idet de hæver Sygdomsaarsagerne og virker smertestillende, hvorfor Metoden ogsaa kaldes den »mortificerende«.

Opiaterne benyttedes i alle katarrhalske Tilfælde, hvor de dissolverende Midler ikke maatte anvendes, fordi de ved at øge den allerede tilstedeværende Dissolution kunde fremkalde »*Rheumatisme*« — en Fluksion af Vædskerne til et eller andet vigtigt Organ, t. Eks. Lungerne. Efter Vædskens Konstriktion gives et Middel, der formaar at uddrive den, for at den ikke skal kunne give Anledning til Putrefaktion og Feber. I kroniske Sygdomme og i de intermitterende Febre svækkes og dissolveres Organerne stærkt, hvorfor der her bør gives styrkende og konstringerende Opiater.

¹) *Oribasios* anfører i øvrigt, at Evakuation ogsaa kan fremkaldes ved Gnidninger, Bade, varmende Linimenter og varme Drikke (L. VII. i Vol. III af Darembergs Oversættelse).

Efter at Organerne saaledes ved passende Midler er styrkede, kan man med større Udsigt til et heldigt Udfald gaa over til at anvende dissolverende og evakuerende Midler. Det ses heraf, at den konstringerende Metode ofte maa benyttes før den evakuerende som forberedende hos debile og stærkt medtagne Patienter.

Da Opiaterne imidlertid i det hele er varme og tørre Midler, maa de ikke gives i meget varme Sygdomme, men her maa anvendes afkølede Midler i Form af kolde *Elektuarier* og kølig Diæt.

Hvis en Feber imidlertid vedvarer i længere Tid, maa man gaa over til at benytte Opiater for derved at opvarme Materien og saaledes gøre den mere modtagelig for en virksomhedsfuld Digestion.

Opiaterne er imidlertid ikke blot konstringerende og styrkende, men tillige konsumerende og har derfor ved Bekæmpelsen af en stor Mængde Materie en Anvendelse, der er af en ikke ringe Betydning. Det sker nemlig ikke sjældent, at der efter Feberens Ophør bliver tilbage en ringe Mængde Materie, som ikke er blevet udstødt under Krisen, og denne Rest kan da give Anledning til *Abscesdannelse* eller *Recidiv*. I saadanne Tilfælde kan man paa Grund af Patientens svækkede Tilstand ikke give purgerende Midler, der iøvrigt ikke vilde være hensigtsmæssige overfor den ringe Mængde Materie; man giver derfor et Opiat til Styrkelse af Organismen og til Konsumtion af den resterende morbide Materie; er denne endnu for lidet kogt, maa man før Opiatet give et dige-

stivt Middel — Hieralogodion eller Scammoneum — der ved at opløse Materien forbereder den for Opiatets tørrende og konsumerende Virkning.

Opiaterne¹⁾ gives sammen med varm Vin til ikke febrile Patienter, med varmt Vand til febrile og i de intermitterende Febre tre til fire Timer før Paroksysmen, fordi de givet lige før eller under denne vilde øge Febervarmen ved deres egen naturlige Varme.

3) *Den digestive og altererende Metode.*

Denne Metode benytter sig af *Digestiva* og *Alterantia*; digestive Midler er saadanne, der ved at digere Materien gør den mere egnet til Udstødelse; de anvendes meget i febrile Tilstande; særlig er alle *Diuretica* kraftige digestive Midler, idet de sønderdeler Materien og derved letter dens Omdannelse til Vædske og dennes paafølgende Evakuation.

Der maa anvendes forskellige digestive Midler efter Materiens forskellige Kvalitet og efter det Sted, hvor den findes; nogle Materier er varme, andre kolde, ligesom nogle digestive Midler er af varm, andre af kold Kvalitet, og de varme maa

---

¹⁾ *Opiaterne* var Elektuarier, hvis Anvendelse synes at have været hyppig ved Salernoskolen til Konstriktion, til Fremkaldelse af Søvn eller som smertestillende Midler; de var meget sammensatte, indeholdende et eller andet narkotisk Stof — Opium, Mumia, Mandragora, Jusquiamus, Papaver, Iris; oftest var disse Opiaters Navne sammensat af Forholdsordet »Dia« og Navnet paa den Plante eller det vegetabilske Æmne, der var tilsat Midlet som dets Hovedbestanddel.

anvendes ved kolde Materier og omvendt. Og svarende til det Sted i Legemet, hvor Materien findes, og efter dets forskellige Afstand fra Fordøjelseskanalen benyttes snart Digestiva, der kan udøve deres Virksomhed i denne, snart saadanne, der med Lethed naar til de fjærneste Egne eller Dele af Legemet for dér at paavirke Materien.

I *Tertianfeberen* er Materien saaledes varm, hvorfor der her skal anvendes kolde Digestiva (og Diuretica) som Semina Melonis, Semina Cucurbitae og Syrupus acetosus. I *Kvotidianfeberen* er Materien derimod kold, hvorfor der her maa benyttes varme digestive Midler som Semina Apii, Sem. Marathri (Foeniculi), Sem. Petro selini, Sem. Aneti (Dild)¹⁾ og Syrupus acetosus, idet det sidstnævnte Middel paa Grund af sin milde Virkning anvendes i begge Tilfælde, medens Oxymel, der ogsaa virker diuretisk og derved digestivt, oftest benyttes om Vinteren og i kolde Egne, idet det er et varmt Diureticum.

Findes Materien i Fordøjelseskanalen, gives Oxymel og Syr. acetosus med varmt Vand eller forskellige Dekokter af varme eller kolde Diuretica efter Vædskens Beskaffenhed. Er Materien langt fjærnet fra Fordøjelseskanalen, maa man give kraftigere digestive Midler; saaledes ved *Podagra*, hvor man giver et Digestiv, der under Digestionen i Ventriklen udvikler Dampe, som senere forener sig med Legemets »Spiritus«, og

¹⁾ Frøene af de nævnte Planter knuses og koges i Vand, hvorefter Dekoktet sies til en »Potio«.

sammen med den gaar ud til de ydre Dele af Legemet, hvor denne Materie har sit Sæde, og hvor da disse Dampe i Forbindelse med »Spiritus« vil virke digererende paa Materien. Saadanne kroniske Sygdommes vanskelige Helbredelighed beror paa, at Materien er saa langt fra Legemets naturlige Varmekilde¹).

Ved hvilke Tegn tilkendegiver sig nu Materiens Digestion?

Det ene Tegn bestaar i, at Feberanfaldene indfinder sig med kortere Mellemlum og optræder med større Voldsomhed end tidligere (der er her Tale om de interpolate Febre); det er nemlig i Intermissionsstadiet, at Materiens Digestion foregaar, og først naar al Materie eller dog en væsenlig Del af denne er digereret (og derved gjort tjenlig til Udstødelse), indfinder Anfaldet sig og varer, til al den digererede Materie er udstødt. Er Materien imidlertid fast og haard, foregaar Digestionen kun langsomt og lidt efter lidt, hvorfor Intermissionerne i disse Tilfælde bliver af længere Varighed, og Anfaldene tøver med at indfinde sig og er lette. Er Materien derimod blevet mere fortyndet og en større Del deraf under Paavirkning af de digestive Midler er opløst, indtræder Naturens Bestræbelser for at uddrive Materien hurtigere, og Anfaldene (Paroksysmerne), der netop beror derpaa, indfinder sig tiere og med større Voldsomhed.

Anfaldenes større Hyppighed og øgede Styrke er

¹) Ars medendi. C. Sal. Vol. IV, P. 432.

altsaa det ene Digestionstegn; det andet er *Urinens Forandring*; naar Urinen begynder at blive mere koncentreret, er det et sikkert Digestionstegn, idet det viser, at den tidligere kompakte Materie nu er i Færd med at blive flydende og som Følge deraf i større Mængde udskilles med Urinen og gør den mere koncentreret.

Koktionstegn og Digestionstegn falder saaledes sammen, og Koktion og Digestion er den samme Foregang; der er kun den Forskel, at medens den førstnævnte bevirkes ved Naturens egne Kræfter, fremkaldes den sidstnævnte ved Kunstens Hjælp.

Men ikke blot digestive Midler benyttes, ogsaa de saakaldte *Alterantia* anvendes ofte. Det er Lægemidler, der er i Stand til at undertrykke Sygdomsanfaldene eller dæmpe deres altfor store Voldsomhed. Ved Benyttelsen af de altererende Midler gaar man snart ud paa at ændre Materiens Kvalitet (formindske dens »Akuitet«), snart bestræber man sig for at forandre selve Materien og derved nedsætte dens »Impetus«, dens stormende Kraft, naar man paa Grund af dens Indigestion ikke tør vove at skride til Purgation. I dette Tilfælde giver man nemlig Midler, der er i Stand til saaledes at ændre Materiens Beskaffenhed, at den derefter lettere kan modtage en Digestion ved digestive Midler eller ved Naturens egen Virksomhed, saa at Purgationen derefter kan foretages.

Nogle *Alterantia* virker blot altererende og benyttes, hvor kun Kvaliteten skal ændres; andre virker baade altererende og purgerende, saaledes

Psillium lotum¹). Ogsaa udvendig benyttedes Digestiva og Alterantia til Digestion, saaledes ved Abscesser, hvor der anvendtes varme og fugtige Midler som Foenugraecum og Radix Althaeae. Forfatteren advarer her imod at aabne en Absces, før den er »maturus«, fordi Vædskernes Tilstrømning da vil øges paa Grund af den stærke Smerte, saa at Sygdommen derved forværres — »dolor enim fit ex divisione sensibilium partium, revma vero sequitur dolorem« (Ars medendi P. 431).

4. Den restavrerende Metode.

Den fjerde terapeutiske Metode, den restavrerende (resumptive, reparative, enutrierende) anvendtes hos Rekonvalescenter og andre stærkt medtagne Individider.

Til Opnaaelsen af sit Formaal havde denne Metode to Hjælpemidler — *Elektuarier*²) og *Diæt*, svarende til Konsumptionens to Angrebsobjekter — *Vædskerne* og *Organerne*; det vil heraf ses, at Vædskernes Konsumption søgtes modarbejdet sær-

¹) Psillium (Psyllium), Frøene af Psyllion af Platanfamilien; Navnet skrev sig fra Frøenes Lighed med en Loppe (Psylla). — De benyttedes som purgerende Middel, og ved Udtræk med koldt Vand fik man en slimet Vædske af bitter Smag, der af Salernitanerne anvendtes til Purgation og Alteration. Lewis: an experimental history of the materia medica. 1761.

²) *Elektuarierne* var ikke blot restavrerende, men tillige konstringerende *Opiater*, af hvilke man havde 24 Præparater; de gaves Morgen og Aften »in modum avellane« (saa meget som en Hasselnød) og anvendtes i de forskelligste Sygdomme (Lewis l. c. P. 363).

lig ved Elektuarier, medens Organernes Henfald under febrile Sygdomme skulde modvirkes ved Anvendelsen af kraftige og let fordøjelige Næringsmidler, hvad der dog ikke udelukkede, at Metoden ogsaa benyttede Medikamenter i den Hensigt at styrke Organernes naturlige Varme og gengive dem deres ved den febrile Varmeforhøjelse formindskede Fugtighed, ligesom Diætens Formaal ogsaa var at bøde paa det under Sygdommen foregaaede Vædske-tab. Diæten skal bestaa af letfordøjelige Næringsmidler og helst gives i fortyndet og saa vidt muligt i flydende Form, som Hønskødsuppe, blødkogte Æg, Vin og lignende. Det gælder særligt om at søge Vædske-tabet erstattet ved Stoffer, der under Digestionen kan omdannes til den paagældende Vædske. Er det t. Eks. Galde det gælder, maa man give saadanne Medikamenter og Fødemidler, der kan danne Galde og dertil Næringsmidler af varm og tør Kvalitet og skarpe Stoffer som Peber og lign. Er det under den febrile Sygdom særlig gaaet ud over de varme Vædsker, maa man til Genfrembringelse af disse give tempereret varme Stoffer og paa tilsvarende Maade ved Tab af de kolde Vædsker. Ved Konsumtion af de varme Vædsker og af Organernes varme Substans — der nævnes *Causos* som en Sygdom, der er ledsaget af Vædske-tab, *Ethica* (eller Ftisis) som førende til Henfald af Organerne — opstaar der en »kold Dyskrasi«, der maa hæves ved Anvendelse af tempereret varme Stoffer, og omvendt

vil Konsumption af de kolde Vædsker fremkalde en varm Dyskrasi, der skal ændres ved kolde Midler.

Ogsaa ved Restavration af Organerne benyttes let fordøjelige Næringsmidler — Bygmels- og Høsekødsuppe, Fjerkræ og Fuglevildt, Mandelmælk og tørrede Druer, let hvid eller rød Vin, »tempereret« med Bygsuppe (Ptisane), hvori er kogt Gummi arabicum og Mandler; disse Næringsmidler optages let og *assimileres*. De Elektuarier, der benyttes, maa være saadanne, der er i Stand til at genfremkalde den ved Febervarmen svækkede naturlige Varme og til at gengive Organerne deres tabte Fugtighed — som Diarhodon og Tetrapharmakon — og ligesom ved Restavration af Vædskerne maa man ogsaa her søge Organerne genopbygget »per similia«. Og alle Elektuarier og Næringsmidler maa gives i tyndtflydende Tilstand, fordi de da lettest opsuges af Organerne og hurtigst *assimileres*.

* * *

Af denne Oversigt over de almindelige terapeutiske Metoder hos Salernitanerne i det 11. Aar hundredes Slutning, der som i én Sum samler hele Oldtidens og Middelalderens Lære paa dette Omraade, vil det ses, at der var en tætsluttet Sammenhæng mellem de patologiske Doktriner og de derpaa grundede terapeutiske Metoder; det terapeutiske System er rejst paa de patologiske Doktriners Grund og dette System er let gennemskueligt:

det gælder om at *afvente* eller *hidføre* Materiens Digestion; om derefter at *tiltrække* og *uddrive* den digererede Materie ved dertil egnede Midler; og endelig *føre det svækkede Legeme tilbage til den naturlige Tilstand* ved *altererende* og *roborerende* Medikamenter og let fordøjelige og af Organerne let opsugelige Næringsmidler.

Dette er Hovedtrækkene i den middelalderlige, almindelige Terapi — Træk, der overalt træder én i Møde, og som vil genfindes i den almindelige *Feberterapi*.

c. *Salernitanernes Feberbehandling og Diæten i de febrile Sygdomme.*

Behandlingen af »*Febris ephemera*« omtales kun i Forbigaaende og ganske kortfattet af Mag. *Bartholomeus*¹⁾, da der til denne Febers Behandling kun sjældent behøves Lægehjælp, og den hæves let ved Anvendelsen af Bade; Bartholomeus anser det for urigtigt at forordne Faste, da Feberen derved kan gaa over til putrid Feber.

Febris ethica. der er en Konsumptionsfeber, hvis Aarsag er distempereret Varme i de solide Dele, opstaar, som tidligere omtalt, enten »per se« (uden nogen paaviselig forudgaaende Sygdom) eller efter en putrid Feber — efter eller sammen med *Apostemata*²⁾ i Leveren eller i Lungerne — ved langvarig Diarrhoe, Dysenteri — eller efter efemer Feber. Der kan saaledes være putride Vædsker til

¹⁾ Curae P. 752.

²⁾ Abscesser.

Stede, og Feberen kan være Blanding af putrid og etisk Feber, i hvilket Tilfælde den førstnævnte skal behandles med dissolutive og konsumptive Midler, medens den etiske Feber fordrer styrkende og nærende Behandling.

I *Febris ethica*, hvor Patienten frembyder det kendte medtagne Udseende med indfaldne Tindinger, indsunkne Øjne, blyfarvet Ansigt og fremtrædende Benbygning, skal Diæten bestaa af Brød, Bygssuppe, kolde Urter som Agurker, Græskar, Meloner, Salat og Portulak; koldt Vand til Drikke; et køligt Regimen er i det hele heldigt, og Ophold i kølig Luft tilraades, hvorfor Boligen bør vælges ved Floder eller Kilder; Husets Døre skal vende mod Nord; om Sommeren maa Gulvet strøs med »kolde« Urter og med Løvet af Myrte og Pil, og det skal hyppigt stænkes med Vand. Rigelig Hvile og Søvn er heldige, da Legemet derved holdes i fugtig Tilstand (»Temperans«). Huden indgnides med Saften af kolde Urter — Semperviva, Portulak og Moreller; eller med Oleum rosaceum og violaceum.

Naar Vædskerne er vel forberedt til Ekspulsion, gives et let purgerende Middel, som Myrobalani citrini¹⁾ eller Serum caprinum.

Har Sygdommen været langvarig, faar den syge et Leje i fugtig, tempereret Luft, og der sørges for vedvarende Hvile og Ro og rigelig Søvn. Diæten

---

¹⁾ Salernitanerne benyttede Myrobalani citrini og Myrobalani Indorum, de gule og røde Frugter af Myrobalanus, som afførende Middel i Infus eller Dekokt.

skal være let fordøjelig, af fugtig og varm Kvalitet — Gede- og Æselmælk, Brød, Fjerkræ, Agerhøns, Fasaner, Kød af unge Væddere og unge Grise, tilberedt med Krydderier, som Ingefær og Kardemomme, hvortil gives hvid eller rød Vin af velgørende Duft og Smag. Varmt Bad tilraades før Patienten skal sove, og den syge skal blive i Badet, til Huden bliver rød og svulmende. Forfatteren af »De Aegritudinum curatione« anser det for gavnligt at lægge stærkt hostende Patienter i et Kar med varmt Vand — et »prolongeret« varmt Bad — for derved at lindre Hosten.

Bartholomeus tilføjer, at han her ikke har talt om *Ftisis*, den Form af tærende Feber, der skyldes »Læsion af Lungerne«, men om *den etiske Feber i egenlig Forstand* og synes saaledes med Betegnelsen »etisk Feber« at mene den marastiske Tilstand, han har iagttaget hos Patienter under og efter langvarige febrile Sygdomme.

De forskellige intermitterende eller interpolate Febre, hvis Terapi omtales af *Johannes Afflatus*, *Petronius* og *Bartholomeus* i *Curæ*, behandledes efter de samme Grundregler. Hos alle tre Forfattere ses det, at den første Bestræbelse, med Benyttelse af den dissolverende og digestive Metode, gik ud paa at fremkalde en Digestion af Materien, hvortil anvendtes Midler som Syrupus acetosus, Syr. rosaceus, Syr. violaceus eller Oxymel¹⁾; derefter søgtes den digererede, til Ekspul-

¹⁾ *Oxymel* tilberedtes efter *Oribasios* af Honning, Eddike og Vand i et bestemt Forhold; og i *Aegritud. Curatio* anføres,

sion vel forberedte Materie uddrevet ved et *Vomitiv* eller et *Laksativ*, om Sommeren det første, om Vinteren det sidste; eller der foretoges *Aareladning* (den evakuerende Metode); derefter bragtes Patienten ved Bad og Massage i *Sved*, og endelig gav man den syge et *Opiat* til Konsumption af den mulig tilbageværende Materie og for at fremkalde Hvile, Ro og Søvn (den konstringerende og roborerende Metode).

Og under dette systematisk gennemførte Behandlingssæt tog man det største Hensyn til Patientens *Ernæring*, og den for hvert enkelt Sygdomsstadium passende Diæt ordnedes efter den for Feberformen til Grund liggende Vædskes Kvalitet, efter Aarstiden og Patientens særlige Temperament.

I *Tertianfeberen*, der skyldes en Putrefaktion af den varme og tørre gule Galde, og som Følge deraf er en varm og tør Sygdom, anvendtes en let, kølig og fugtig Diæt af Brød, Grønsager (Salat, Portulak), Træfrugt og koldt Vand.

I *Kvartanen* og *Kvotidianen*, der skyldes Putrefaktion af henholdsvis sort Galde og Flegma, altsaa en kold og tør eller en kold og fugtig Vædske,

at man skal rive Rad. Foeniculi eller Cichoriae og i flere Dage infundere med stærk Eddike, derefter si og til Siningen sætte afskummet Honning, hvorpaa det hele koges, indtil Eddikesmagen er svundet — Resten er da Oxymel.

Syr. acetosus var (efter Pharmac., August 1622) sammensat: Sacchari clarissimi, Librae 5, Aqua fontis, L. 4, Aceti Vini, L. 3.

Syr. rosaceus var fremstillet af et Roseninfus (4—16 Vand) med Sukker, L. 4, og *Syr. violaç.* i Lighed dermed.

anvendtes for den førstes Vedkommende en varm og fugtig Diæt (Fjerkræ, salte og krydrede Fødemidler), for den sidstes en varm og tør Diæt (Kød, »tørre« Urter og Vin).

Ved *Cavsos*¹⁾, der opstaar ved Putrefaktion af gul Galde i Leverens og Ventriklens Kar og er en af de heftigste Febre, der findes, anvendtes i Begyndelsen en meget knap Diæt — Brød og koldt Vand —, Hovedet blev, efter at Haaret var fjernet, indgnedet med *Oleum violaceum* eller *Ol. mandragoratum* eller med *Oleum rosatum cum lacte mulieris et aceto*; til Fremkaldelse af Søvn benyttedes en »*Spongia somnifera*«, gennemtrukket med *Succus Mandragorae*, *Succus Jusquiami* (*Hyoscyami*), *Succus Papaveris* eller *Succus Cicutae*, hvortil føjedes *Oleum violaceum*; naar Svampen skulde benyttes, fugtedes den ved at holdes over Dampen af kogende Vand, hvorefter den anbragtes foran Patientens Næse for at han kunde indaande Dampene af de Stoffer, hvormed Svampen var præpareret.

Ved *Sinocha*, der antoges at opstaa ved Putrefaktion af Blodet, begyndtes efter *Bartholomeus*²⁾ Behandlingen med Aareladning fra *Vena mediana* paa højre Side; derefter anvendtes en rent symptomatisk Behandling (»*Medicina contra accidentia morbi*«) af Hovedpine, Søvnløshed, Hedefornemmelse, Tørst, Tørhed af Tungen, Obstipation.

¹⁾ *Curæ Joh. Afflatii* P. 96.

²⁾ *Curæ* P. 740.

Ved Hovedpine indgnedes Panden og Tindinger med *Oleum rosaceum* eller *violaceum*, Eddike og Æggehvite, Fødderne blev badet med Vand, hvori der var kogt Papaver, *Jusquiamus*, *Lactuca* og Mynte. Til Fremkaldelse af Søvn benyttede Bartholomeus *Opium thebaicum crocatum*, der blev indgnedet i Næse og Øren, hvorefter der fremkaldtes Nysen ved Purring af Næseslimhinden med en i *Oleum rosaceum* dyppet Pennefjer. Mod Hedefornemmelsen brugtes kolde Elektuarier og *Oleum rosaceum* eller *violaceum*; Tørsten søgtes lindret ved at holde den syges Omgivelser fugtige; i den Henseende blev Lejet strøet med Pileløv og stænket med Vand, og omkring Patienten fremkaldtes en Slags »kunstig Regn«, idet man til Sengen fæstede et vandfyldt Lerkar med talrige snævre Gennemboringer i Bunden — en »Bruse«, (»Olla«) saaledes at Patienten stadig overstænkedes og Luften holdtes i afkølet Tilstand. »Denne Afkøling«, siger Bartholomeus, »er bedre end Medicin; Feber er *calor cordis*, og Hjærtets Varme afkøles mere ved kølig Luft end ved Lægemidler, fordi Luften indaandes til Hjærtet ad den ligeste og korteste Vej¹⁾, medens Medicinen maa tilbagelægge en lang Omvej og derfor kun i svækket Tilstand naar Hjærtet«.

Ved Obstipation benyttedes *Cassia fistula* og Tamarinder i »distempereret« Vand, og til Fugtig-

---

¹⁾ Det var hin Tids Lære, at Bronkierne tilførte Hjærtet en Del af den indaandede Luft til Afkøling af dets iboende Varme.

gørelse af Tungen brugtes Psillium eller Semina Lini. »I det hele«, tilføjer Bartholomeus, »maa man i denne Sygdom nøje iagttage alle de Fænomener, Patienten frembyder, og søge at raade Bod paa ethvert fremtrædende og pinligt Symptom«.

* * *

Ved et Tilbageblik paa hele den salernitanske Feberbehandling vil man som et fremtrædende Hovedtræk særlig lægge Mærke til det overalt udtalte Hensyn til den under Feberen bedst egnede *Diæt* og det mest formaalstjenlige *Regimen*; og de almindelig fulgte Regler var, at da der efter de sygeligt forandrede Vædskers Natur findes varme og kolde Sygdomme, er det nødvendigt at anvende en modsvarende kold eller varm *Diæt*; og i Lighed med Lægemidlerne har ogsaa Næringsmidlerne deres *Kvaliteter* og *Grader*, og den for *Diætordningen* gældende Grundregel er den, at der ved varme og tørre Sygdomme skal anvendes kølig og fugtig *Diæt* og omvendt ved kolde og fugtige Sygdomme en varm og tør *Diæt* og et dertil svarende *Regimen*.

* * *

Middelalderens Lægevidenskab og Lægekunst kan for Nutiden synes at være et sælsomt Sammenflet af vanskeligt forstaaelige og vilkaarligt frem-

satte og hævdede Meninger og Paastande, der nødvendigvis har maattet vige for en senere Tids og særlig for Nutidens eksakte, og paa et fast Grundlag hvilende Videnskab; men det kan dog siges, at hin Tids Patologi og Terapi i de i det foregaaende omtalte Febersygdomme har været grundet paa et overalt nøje gennemtænkt System, der var vokset frem paa Grundlag af den Tids videnskabelige Standpunkt og svarede til dens praktiske Formaal og Krav. Den fortjener derfor al den Agtelse, som en senere Tid skylder en Kulturform, der i hine Tider har haft Betydning for en hel Menneskeverden og har været en væsentlig Del af den Kulturgrund, hvorpaa den levede sit Liv.
